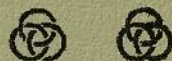

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ

ΠΩΛ ΛΑΦΑΡΓΚ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΘΟ-
ΔΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ : Κ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

6^η ΧΙΛΙΑΔΑ

1

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. ΓΚΟΒΟΣΤΗ, ΣΟΛΩΜΟΥ 12 - ΑΘΗΝΑΙ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ
ΣΚΕΨΗ

ΠΩΛ ΛΑΦΑΡΓΚ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΘΟ-
ΔΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ: Κ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. ΓΚΟΒΟΣΤΗ
ΣΟΛΩΜΟΥ 12 — ΑΘΗΝΑΙ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

*Ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς
τῆς ἄλικῆς ζωῆς, καθορίζει
γενικῶς, τὸν βαθμὸν τῆς ἀνα-
πτύξεως τῆς κοινωνικῆς, πολι-
τικῆς καὶ διανοητικῆς ζωῆς.*

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

I

ΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ

Πρὸ ἡμίσεως περίπου αἰῶνος, ὁ Μάρξ ἐπρότεινε μίαν νέαν μέθοδον ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν αὐτὸς καὶ ὁ Ἐγκελς εἶχον ἐφαρμόσει εἰς τὰς μελέτας των. Καὶ εἶναι εὐνόητον, ὅτι οἱ ἱστορικοί, οἱ κοινωνιολόγοι καὶ οἱ φιλόσοφοι, ἀγνοοῦν τὴν μέθοδον αὐτήν, φοβούμενοι μήπως ὁ κομμουνιστὴς αὐτὸς σκεπτικιστῆς διαφθείρη τὴν ἀθωότητά των, καὶ τοὺς φέρῃ εἰς σημεῖον νὰ χάσουν τὴν εὐνοίαν τῆς μπουρξουαζίας. Εἶναι περιεργον ὁμως τὸ ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ σοσιαλισταί, διστάζουν νὰ τὴν χρησιμοποιοῦσιν, ἐκ φόβου, ἴσως, ὅτι θὰ κατέληγαν εἰς συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐκουρέλιαζαν τὰς ἀστικὰς ἀντιλήψεις, εἰς τὰς ὁποίας, χωρὶς κἄν νὰ τὸ ὑποπτεύωνται, εἶναι στενώτατα προσκεκολλημένοι. Ἐντὶ νὰ τὴν δοκιμάσῃ, διὰ νὰ τὴν κρίνουν μετὰ τὴν χρησιμοποίησίν της, προτιμοῦν νὰ συζητοῦν τὴν ἀξίαν της, αὐτὴν καθ' ἑαυτήν, καὶ νὰ τῆς ἀνακαλύπτουν πάμπολλα ἐλαττώματα. «Παραγνωρίζει—λέγουν—τὸ ἰδανικὸν καὶ τὸν ρόλον του, ἐπιτίθεται κατὰ τῶν ἀληθειῶν καὶ τῶν αἰωνίων δογμάτων, ἀδιαφορεῖ διὰ τὸ ἄτομον καὶ τὸν ρόλον του, καταλήγει

εις μίαν οικονομικήν μοιρολατρείαν, ἢ ὁποία ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον κάθε ἐπιθυμίαν νὰ δράσῃ κλπ.» Τί θὰ ἐσκέπτοντο οἱ συνάδελφοι αὐτοὶ δι' ἓνα ξυλουργόν, ὁ ὁποῖος, ἀντὶ νὰ ἐργάζεται μὲ τὰ σφυριά του, τὰ πριόνια του καὶ τὰ ἐργαλεῖα, τὰ ὁποῖα ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του, θὰ προσπαθεῖ νὰ τὰ κατηγορήσῃ; Καί, καθὼς δὲν ὑπάρχει κανένα ἐργαλεῖον τέλειον, θὰ ἔχανε τὸν καιρὸν του μὲ τὸ νὰ τὰ κρίνῃ. Ἡ κριτικὴ δὲν παύει νὰ εἶναι ματαία, διὰ νὰ καταστῇ ὠφέλιμος ἢ μὴ μετὰ τὸ πείραμα, τὸ ὁποῖον, καλλίτερον καὶ τῶν μᾶλλον λεπτεπιλέπτων συλλογισμῶν, κάμνει αἰσθητὰς τὰς ἀτελείας καὶ διδάσκει τὰ μέσα διορθώσεώς των. Ὁ ἄνθρωπος ἐχρησιμοποίησε κατὰ πρῶτον τὰ χονδροειδῆ λίθινα ἐργαλεῖα, καὶ ἡ χρῆσις των μόνη τοῦ ἐδίδαξε νὰ τὰ τροποποιήσῃ πλέον ἢ ἑκατοντάκις, δημιουργῶν τύπους, οἱ ὁποῖοι διέφεραν μεταξύ των καὶ κατὰ τὴν πρώτην ὕλην, καὶ κατὰ τὸ βάρος καὶ τὴν μορφήν.

Ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ μαθητὴς του Δημόκριτος, πέντε αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ, εἰσήγαγον τὴν θεωρίαν τοῦ ἀτόμου, διὰ νὰ ἐννοήσουν τὴν σύστασιν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης, καὶ ἐπὶ δύο χιλιάδας ἔτη καὶ πλέον οἱ φιλόσοφοι, ἀντὶ νὰ σκέπτονται νὰ προστρέξουν εἰς τὸ πείραμα, διὰ νὰ ἐπιληθεύσουν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἀτόμου, συνεζήτησαν δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἄτομον, διὰ τὸ πλήρες τῆς ὕλης, τῆς ἀπείρως συνεχοῦς, διὰ τὸ κενὸν καὶ τὸ ἀσυνεχὲς κλπ. Καὶ μόλις κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὁ Dalton, ἐχρησιμοποίησε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Δημοκρίτου, διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὰς χημικὰς ἐνώσεις. Τὸ ἄτομον, τὸ ὁποῖον παρέμεινε ἀχρησιμοποίητον ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, κατέστη εἰς τὰς χεῖρας τῶν χημικῶν «ἐν ἓκ τῶν μᾶλλον ἰσχυρῶν μέσων ἐρεῦνης, τὸ ὁποῖον ἠδυνήθη νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ ἄνθρωπινον πνεῦμα». Ἴδου ὅμως, ὅτι μετὰ τὴν χρῆσιν, τὸ θαυμάσιον αὐτὸ μέσον εὐρέθη ἀτελές, καὶ ὅτι ἡ ραδιενέργεια τῆς ὕλης ὑποχρεώνει τοὺς φυσικοὺς νὰ διαλύουν τὸ ἄτομον, τὸ ἔσχατον αὐτὸ τμήμα τῆς ὕλης, τὸ ἀδιάτηκτον, τὸ ἀδιαπέραστον, εἰς μικρότατα μόρια, τῆς αὐτῆς φύσεως, εἰς ὅλα τὰ ἄτομα, φορεῖς ἠλεκτροισμοῦ. Τὰ ἠλεκτρόνια, χιλιάκις μικρότερα ἑνὸς ἀτόμου ὕδρογόνου,

τοῦ μικροτέρου τῶν ἀτόμων, περιστρέφονται μὲ μίαν ἰλιγ-
γιώδη ταχύτητα, πέριξ ἑνὸς κεντρικοῦ πυρῆνος, ἀπαράλ-
λακτα ὅπως οἱ πλανῆται ὅλοι, καὶ ἡ Γῆ μετ' αὐτῶν, στρέ-
φονται πέριξ τοῦ ἡλίου. Τὸ ἄτομον εὐρέθη, λοιπόν, ὅτι
εἶναι μία μικρογραφία τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, καὶ τὰ
στοιχεῖα τῶν γνωστῶν μας σωμάτων δὲν διαφέρουν μετα-
ξύ των ἢ μόνον ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰς περιστροφικὰς
κινήσεις τῶν ἠλεκτρονίων των. Αἱ τελευταῖαι ἀνακαλύ-
ψεις τῆς ραδιενεργείας, αἱ ὁποῖαι κλονίζουσι τοὺς θεμε-
λειώδεις νόμους τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς, ἐξαφανίζουν
τὴν ἀτομικὴν βᾶσιν τοῦ χημικοῦ οἰκοδομήματος. Δὲν θὰ
ἠδυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν μᾶλλον ἀξιομνημόνευτον
παράδειγμα, διὰ νὰ ἀποδείξωμεν τὸ ἄγονον τῶν συζητή-
σεων καὶ τὴν γονιμότητα τοῦ πειράματος. Ἡ δρᾶσις μόνη
εἶναι γόνιμος εἰς τὸν ὕλικόν καὶ διανοητικόν κόσμον :
« Ἐν ἀρχῇ εἶν' ἡ δρᾶσις ».

Ὁ οικονομικὸς ντετερμινισμὸς, εἶναι ἓνα νέον μέ-
σον, τὸ ὁποῖον ὁ Μάρξ ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν σο-
σιαλιστῶν, διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ ὀλίγην τάξιν, μέσα εἰς
τὴν ἀταξίαν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα οἱ ἱστορι-
κοὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι ἐστάθησαν ἀνίκανοι νὰ τακτοποιή-
σουν καὶ νὰ ἐξηγήσουν. Αἱ προλήψεις τῆς τάξεώς των καὶ
ἡ στενότης τοῦ πνεύματός των, δίδουσι εἰς τοὺς σοσιαλι-
στὰς τὸ μονοπώλιον τοῦ μέσου τούτου. Αὐτοὶ ὅμως,
προτοῦ τὸ νρησιμοποιήσουν, θέλουσι νὰ πεισθοῦν, ὅτι εἶ-
ναι ἀπολύτως τέλειον, καὶ ὅτι δύναται νὰ γίνῃ τὸ κλειδί
ὄλων τῶν προβλημάτων τῆς ἱστορίας. Κατ' αὐτὸν τὸν
τρόπον, δύναται καθ' ὅλον τὸν βίον των νὰ συζητοῦν καὶ
νὰ γράφουσι ἀρθρα καὶ συγγράμματα ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ
ὕλισμου, χωρὶς νὰ προχωρήσουν καθόλου εἰς τὴν μελέτην
τοῦ ζητήματος. Οἱ ἐπιστήμονες δὲν εἶναι τόσον θεοφοβού-
μενοι : σκέπτονται ὅτι « ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως, εἶναι
δευτερευούσης σημασίας τὸ ζήτημα, τοῦ ἂν μία θεωρία ἢ
ὑπόθεσις εἶναι ἀπολύτως ὀρθή, ἀρκεῖ ὅτι μᾶς ὁδηγῇ εἰς
συμπεράσματα, συμφωνοῦντα μὲ τὰ γεγονότα » (*).

(*) W. Rucker : « Discours inaugural du Congrès Scien-
tifique de Glasgow de 1901. »

Ἡ ἀλήθεια, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, δὲν εἶναι, ἢ ἡ ὑπόθεσις, ἢ ὅποια ἐφαρμόζεται καλλίτερον. Συχνὰ ἡ πλάνη εἶναι ὁ συντομώτερος δρόμος πρὸς μίαν ἀνακάλυψιν. Ὁ Χριστόφορος Κολόμβος, ὁρμώμενος ἀπὸ τὸν ἐσφαλμένον ὑπολογισμὸν τοῦ Πτολεμαίου, ἐπὶ τοῦ σφαιροειδοῦς τῆς Γῆς, ἀνεκάλυψε τὴν Ἀμερικὴν, ἐνῶ ἐσκέπτετο ὅτι θὰ ἐφθάνεν εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας. Ὁ Ντάρβιν, ἐπίσης, ἀνεγνώριζεν, ὅτι ἡ πρώτη ἰδέα τῆς θεωρίας του ἐπὶ τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς, τοῦ ὑπεβλήθη ἀπὸ τὸν ἐσφαλμένον νόμον τοῦ Μάλθου ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ, τὸν ὅποιον παρεδέχθη μὲ κλειστὰ τὰ μάτια. Οἱ φυσικοὶ δύνανται σήμερον νὰ διακρίνουν ὅτι ἡ ὑπόθεσις τοῦ Δημοκρίτου εἶναι ἀνεπαρκὴς διὰ τὴν κατανόησιν τῶν τελευταίως μελετηθέντων φαινομένων. Τοῦτο ὅμως δὲν τὴν ἤμπόδισε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις τῆς συγχρόνου χημείας.

Ὁ Μάρξ—πράγμα πὸν ἐλάχιστα γίνεται ἀντιληπτὸν—δὲν παρουσίασε τὴν μέθοδόν του, τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας, ὡς ἓνα σῶμα δογμάτων, μὲ ἀξιώματα, θεωρήματα, καὶ πορίσματα. Αὕτη δὲν εἶναι εἰς αὐτόν, ἢ ἓνα μέσον ἐρεῦνης. Τὴν διατυπώνει εἰς ὕψος ἐπιγραφικὸν καὶ τὴν θέτει ὑπὸ δοκιμασίαν. Δὲν δύναται τις λοιπὸν νὰ τὴν κρίνῃ, ἢ ἀμφισβητῶν τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια δίδει, ἀνασκευάζων, ἐπὶ παραδείγματι, τὴν θεωρίαν του τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἄλλ' ὅμως ἀποφεύγουν νὰ κάμουν κάτι παρόμοιον. Οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι τὴν ἐκλαμβάνουν ὡς ἓνα ἀνόσιον δαιμονικὸν ἔργον, ἀκριβῶς διότι ὁδηγεῖ τὸν Μάρξ εἰς τὴν διαπίστωσιν τοῦ ἰσχυροῦ τούτου κινήτρου τῆς ἱστορίας.

II.

ΘΕΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ ἱστορία εἶναι ἓνα τοιοῦτον χάος γεγονότων, τὰ ὅποια διαφεύγουν τὸν ἔλεγχον τοῦ ἀνθρώπου, προσδεύοντα καὶ ὀπισθοδρομοῦντα, συγκρινόμενα καὶ συγκρουόμενα, διαφαινόμενα καὶ ἐξαφανιζόμενα χωρὶς φανεράν αἰτίαν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς με-

ρικούς να σκεφθοῦν ὅτι δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τακτοποιήσουν καὶ νὰ κατατάξουν τὰς σειράς, ἀπὸ τὰς ὁποίας θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνακαλύψουν τὰς αἰτίας τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ ἀποτυχία τῶν ἱστορικῶν συστηματοποιήσεων, ἐδημιούργησεν εἰς τὸ πνεῦμα ἀνωτέρων ἀνθρώπων τὴν ἀμφιβολίαν, ὅπως ὁ Helm Holtg, ὅτι ἠδύνατο νὰ μορφωθῆ ἓνας ἱστορικὸς νόμος, τὸν ὁποῖον νὰ ἐπιβεβαιῆ ἡ πραγματικότης (*). Ἡ ἀμφιβολία αὕτη κατέστη τόσον γενική, ὥστε οἱ διαγοούμενοι δὲν θὰ ριψοκινδυνεύσουν πλέον εἰς τὸ νὰ ἐκπονήσουν, ὅπως οἱ φιλόσοφοι τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, σχέδια παγκοσμίου ἱστορίας. Τοῦτο εἶναι, ἐξ ἄλλου, ἡχώ, τρόπον τινά, τῆς ἀπιστίας τῶν οἰκονομολόγων ἐπὶ τὴν δυνατότητα τοῦ ἐλέγχου τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων. Ὅφειλεί τις ὁμως νὰ ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα ἀπὸ τὰς δυσχερείας τοῦ ἱστορικοῦ προβλήματος, καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῶν προσπαθειῶν διὰ τὴν λύσιν του, ὅτι τοῦτο εἶναι ἐκτὸς τῆς δυνατότητος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος; Τὰ κοινωνικά φαινόμενα, θὰ ἀπετέλουν λοιπὸν ἐξαιρέσειν καὶ θὰ ἦσαν τὰ μόνα, τὰ ὁποία δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συνδεθοῦν λογικῶς μὲ καθοριστικὰς αἰτίας.

Ἡ κοινὴ γνώμη δὲν παρεδέχθη ποτὲ μίαν τοιαύτην ἀδυνατότητα. Ἀντιθέτως, οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν ἐποχῶν ἐπίστευσαν, πῶς ὁ,τι εὐτυχὲς ἢ δυστυχὲς τοὺς συνέβαινε, ἀπετέλει μέρος ἐνὸς σχεδίου προδιαγεγραμμένου ἀπὸ ἓνα ἀνώτερον ὄν. Τὸ «ὁ ἄνθρωπος δοῦν, καὶ ὁ θεὸς τὸν ὀδηγεῖ», εἶναι ἀξίωμα ἱστορικὸν τῆς λιϊκῆς σοφίας, τὸ ὁποῖον περικλείει τόσην ἀλήθειαν, ὅσην τὰ γεωμετρικὰ ἀξιώματα, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, πάντως, τῆς ἐρμηνείας τῆς ἐννοίας τοῦ ὄρου : Θεός.

Ἔτσι οἱ λαοὶ ἐπίστευσαν πάντοτε, ὅτι ἓνας Θεὸς καθ-

(*) Ὁ ἄγγλος ἱστορικὸς Froude, ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ ἱστορικὰ γεγονότα δὲν παρέχουν ὕλην διὰ μίαν ἐπιστήμην· «δὲν ἐπαλαμβάνονται ποτέ», καὶ ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύωμεν εἰς τὴν ἐπανάληψιν ἐνὸς γεγονότος, διὰ νὰ μεταβάλωμεν τὴν ἀξίαν τῶν συμπερασμάτων μας.

οδήγει τὴν ἱστορίαν των. Αἱ πόλεις τῆς ἀρχαιότητος εἶχον τὴν ἰδιαιτέραν κοινοτικὴν τῶν ἢ πολιοῦχον θεότητα, ὅπως ἐπίστευαν οἱ Ἕλληνες, ἐπαγορευνοῦσαν ἐπὶ τῶν πεπωμένων των καὶ κατοικοῦσαν εἰς τὸ ἱερόν, τὸ ὁποῖον εἶχεν εἰς αὐτὴν ἀφιερῶθει.

Ὁ Ἰεχωβά, τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, ἦτο μία παρομοία θεότης. Καὶ κατ'ῶκει εἰς μίαν ξυλλήνην κιβωτόν, ὀνομαζομένην Ἁγία Κιβωτός, τὴν ὁποίαν μετέφερον, ὅταν αἱ φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἤλλαζαν τόπον διαμονῆς, καὶ τὴν ὁποίαν ἔθετον ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, διὰ νὰ πολεμήσῃ διὰ τὸν λαόν της. Ἐθεώρει—λέγει ἡ Βίβλος—τόσον ἰδικὰς της τὰς διαφορὰς τοῦ Ἰσραὴλ μετὰ τοὺς ἐχθρούς του, ὥστε κατέστρεφε τοὺς ἀνδράς, τὰς γυναῖκας, τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ζῶα των.

Οἱ Ρωμαῖοι, κατὰ τὸν δεῦτερον Καρχηδονιακὸν πόλεμον, ἐθεώρησαν σκόπιμον, διὰ νὰ ἀντιταχθοῦν ἐπιτυχῶς κατὰ τοῦ Ἀννίβα, νὰ ἐνισχύσουν τὴν πολιοῦχον τῶν θεότητα, μετὰ τὴν Κυβέλην, τὴν μητέρα τῶν θεῶν. Ἐφεραν ἀπὸ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν τὸ ἄγαλμά της, μίαν ἄμορφον χονδροειδῆ πέτραν, καὶ εἰσήγαγον εἰς τὴν Ρώμην τὴν ὀργιῶδη λατρείαν της. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν τόσον πανοῦργοι, ὅσον καὶ δεισιδαίμονες πολιτικοί, ἀπεδέχοντο τὴν πολιοῦχον θεότητα πάσης πόλεως, τὴν ὁποίαν κατέκτων, ἀποστέλλοντες τὸ ἄγαλμά της εἰς τὸ Καπιτώλιον. Ἐπίστευαν, ὅτι ἡ θεότης αὐτὴ, μὴ κατοικοῦσα πλέον παρὰ τῷ ἡττημένῳ λαῷ, θὰ ἔπαυε καὶ νὰ τὸν προστατεύῃ.

Καὶ οἱ χριστιανοὶ ὅμως, δὲν εἶχαν ἄλλην ἰδέαν περὶ θεότητος, ὅταν, διὰ νὰ ἐκδιώξουν τοὺς θεοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν, ἔσπαζαν τὰ ἀγάλματά των καὶ ἐπυρπολοῦσαν τὰ ἱερά των, καὶ ὅταν ἐπεφόρτιζαν τὸν Χριστὸν καὶ τὸν αἰώνιον πατέρα του νὰ πολεμήσουν τοὺς δαίμονας, οἱ ὁποῖοι ὑπεκλίνον τὰς αἰρέσεις καὶ τὸν Ἀλλάχ, ὁ ὁποῖος ἀντέτασσε τὴν Ἡμισέληνον εἰς τὸν Στανρόν (*).

(*) Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ἐπίστευον σταθερῶς τόσον εἰς τοὺς εἰδωλολατρικούς των θεοὺς καὶ τὰ θαύματά των, ὅσον καὶ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὰ ἰδικά του. Ὁ Τερτυλιανὸς εἰς τὸν Ἀπολογητικόν του, καὶ ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος εἰς τὴν

Αἱ πόλεις, κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν πολιοῦχων θεοτήτων, ὡς ἡ Ἁγία Γενεβιέβη ὑπῆρξε πολιοῦχος τῶν Παρισίων. Ἡ δημοκρατία τῆς Βενετίας, διὰ τὴν ἀποκτήσῃ ἀφθονίαν τοιούτων προστατίδων θεοτήτων, ἔφερε ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸν σκελετὸν τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ ἔκλειψεν ἀπὸ τὸ Montpellier τὸν σκελετὸν τοῦ Ἁγίου Ρώκου. Τὰ πολιτισμένα ἔθνη δὲν ἀπηνήθησαν ἀκόμη τὴν εἰδωλολατρικὴν πίστιν, καὶ καθ' ἓν ἀπ' αὐτὰ μονοπωλεῖ διὰ τὴν ἰδίαν του χρῆσιν τὸν μοναδικὸν καὶ παγκόσμιον θεὸν τῶν χριστιανῶν καὶ τὸν κάμνει πολιοῦχον του θεότητα, εἰς τρόπον ὥστε ὑπάρχουν τόσοι μοναδικοὶ καὶ παγκόσμιοι θεοί, ὅσα καὶ χριστιανικὰ ἔθνη, οἱ ὅποιοι πολεμοῦν μεταξύ των, ὅταν τὰ ἔθνη αὐτὰ κηρύσσουν τὸν πόλεμον. Καθ' ἓν ἀπ' αὐτὰ παρακαλεῖ τὸν μοναδικὸν καὶ παγκόσμιον θεὸν του τὴν ἀφανίσῃ τὸ ἀντίβλητόν του, καὶ ψάλλει δοξολογίας μόλις νικήσῃ, πεπεισμένον ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο ὑφείλει τὴν νίκην του, ἢ εἰς τὴν παντοδύναμον ἐπέμβασίν του. Ἡ πίστις, ἕξ ἄλλου, εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ θεοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπίνους διαμάχας δὲν γίνεται ἀσπαστὴ ἀπὸ τοὺς πολιτικούς, μόνον διὰ τὴν φανοῦν εὐάρεστοι εἰς τὴν χονδροειδῆ δεισιδαιμονίαν τῶν ἀμορφώτων ὄχλων. Τὴν παραδέχονται. Αἱ ἀτομικαὶ ἐπιστολαί, ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαι, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνεν ὁ Bismark εἰς τὴν γυναῖκα του κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1870-71, τὸν ἐμφανίζουν πιστεύοντα, ὅτι ὁ Θεὸς διεσκέδαζε ἀσχολούμενος μαζί του, μὲ τὸν υἱόν του καὶ μὲ τὰς Πρωσσιακὰς του στρατιάς.

Οἱ φιλόσοφοι, οἵτινες ἐξέλαβον τὸν θεὸν ὡς διευθύνοντα ὁδηγὸν τῆς ἱστορίας, συμμαρτυροῦν τὴν προκατάληψιν αὐτήν, καὶ φαντάζονται ὅτι ὁ θεὸς αὐτὴν δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν δύναται νὰ ἐνδιαφεροῖται δι' ἄλλο τι ἢ διὰ τὴν πατρίδα των, τὴν θρη-

Πόλιν τοῦ Θεοῦ ἀναφέρουν ὡς γεγονότα ἀναντίρρητα, ὅτι ὁ Ἀσκληπιὸς εἶχεν ἀναστήσει νεκρούς, ὀνομαστικῶς ἀναφερομένους, ὅτι μία Ἑστιάς, εἶχε φέρει νερὸ τοῦ Τιβέρεως μέσα εἰς ἓνα κόσκινο, καὶ ὅτι μία ἄλλη εἶχε ρυμουλκήσῃ ἓνα πλοῖον, σύρουσα αὐτὸ μὲ τὴν ζώνην της κλπ.

σκείαν καὶ τὴν πολιτικὴν των. Οἱ «Λόγοι ἐπὶ τῆς Παγκοσμίου ἱστορίας» τοῦ Bossuet εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μᾶλλον ἐπιτυχῆ δείγματα τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς. Οἱ εἰδωλολάτραι λαοὶ ἐξολοθρεύονται, διὰ νὰ προλειάνουν τὸν δρόμον εἰς τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἡ θρησκεία του, καὶ τὰ χριστιανικὰ ἔθνη ἀλληλοσκοτώνονται διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ μεγαλεῖον τῆς Γαλλίας καὶ τὴν δόξαν τοῦ Λουδοβίκου ΧΙΥ. Τὸ ἱστορικὸν κίνημα, ὀδηγούμενον ἀπὸ τὸν Θεόν, κατέληγεν εἰς τὸν βασιλέα Ἡλιον, ὁ ὁποῖος, ὅταν ἐσβυσεν, τὰ σκότη κατέκλυσαν τὸν κόσμον, καὶ ἡ ἐπανάστασις, τὸ «ἔργον τοῦ Σατανᾶ», ὅπως τὴν ὠνόμαζεν ὁ Joseph de Maistre. ἔξεργάγη.

Ὁ Σατανᾶς ἐθριάμβευσε τοῦ θεοῦ, τῆς πολιούχου θεότητος, τῶν ἀριστοκρατῶν καὶ τῶν Βουρβόνων. Ἡ μπουρζουαζία, ἡ τάξις ἐκείνη, διὰ τὴν ὁποῖαν πολὺ ὀλίγην ἐκτίμησιν ἔτρεφεν ὁ Θεός, κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν της, καὶ ἐκαραιτόμησε τὸν βασιλέα, τὸν ὁποῖον εἶχε ἐκείνη χρίσει. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμα, αἱ κατηραμένα ἀπὸ τὸν θεόν, ἐθριάμβευσαν, καὶ ἀπέφερον εἰς τοὺς ἀστοὺς περισσότερα πλοῦτη, ἀφ' ὅσα ἠδυνήθη ποτὲ ὁ θεὸς νὰ δώσῃ εἰς τοὺς προστατευομένους του : τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς νομίμους βασιλεῖς. Ὁ ὀρθὸς λόγος, τὸν ὁποῖον εἶχε δεσμεύσει, ἐθραυσε τὰ δεσμά του καὶ ἔσυρε τὸν θεὸν ὀπίσω του δεσμώτην. Ἡ βασιλεία τοῦ Σατανᾶ ἤρχιζεν. Οἱ ρωμαντικοὶ ποιηταὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, συνέθεσαν ὕμνους πρὸς τιμὴν του : ἦτο ὁ ἀκατάβλητος νικημένος, ὁ μέγας μάγος, ὁ παρήγορος ἄγγελος καὶ ἡ ἐλπίς τῶν καταπιεζομένων. Συνεβόλιζε τὴν μπουρζουαζίαν ἐν διαρκεί ἔξεγέρσει ἐναντίον τῶν εὐγενῶν, τοῦ κλήρου καὶ τῶν τυράννων. Ἡ νικήτρια ὅμως μπουρζουαζία δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ τὸν καταστήσῃ πολιούχον θεότητα. Ἐσυνθηκολόγησε πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον ὁ ὀρθὸς λόγος εἶχε κακομεταχειρισθεῖ καὶ τοῦ ἐπανεδῶκε τὴν αἴγλην του. Μολαταῦτα, μὴ ἔχουσα ἀπόλυτον πίστιν εἰς τὴν παντοδυναμίαν του, τὸν περιέβαλε μὲ μίαν ἀγέλην ἡμιθέων : Πρόσδος, Ἐλευθερία, Πολιτισμός, Ἀνθρωπισμός, Πατρις κλπ., οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐπιφορτισμένοι νὰ καθοδηγοῦν τὰς

τύχας τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀπειτίναξαν τὸν ζυγὸν τῆς ἀριστοκρατίας. Οἱ νέοι αὐτοὶ θεοὶ εἶναι: Ἰδέαι, Ἰδέαι-δυνάμεις, καὶ δυνάμεις ἀστάθμητοι.

Ὁ Hegel, προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν πολυθεϊσμὸν τῆς ιδέας, ἡ ὁποία, αὐτογέννητος, δημιουργεῖ τὸν κόσμον καὶ τὴν ἱστορίαν, ἐν τῇ ἐξελλέξει της.

Ὁ Θεὸς τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας εἶναι ἓνας μηχανικός, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ διασκεδάξῃ, δημιουργεῖ τὸ σύμπαν, τοῦ ὁποῦ κανονίζει τὰς κινήσεις καὶ πλάττει τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποῦ διευθύνει τὸ πεπρωμένον, σύμφωνα μὲ ἓνα σχέδιον, τὸ ὁποῖον μόνος αὐτὸς γνωρίζει. Οἱ φιλόσοφοι ὅμως ἱστορικοί, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι ὁ αἰώνιος αὐτὸς Θεὸς δὲν εἶναι ὁ δημιουργός, ἀλλ' ἀντιθέτως, τὸ δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, ἐν τῷ μέτρῳ τῆς ἀναπτύξεώς του, τὸν μεταμορφώνει, καὶ ὅτι, μακρὰν τοῦ νὰ εἶναι ὁ ἰθύνων; εἶναι τὸ παίγνιον τῶν ἱστορικῶν γεγονότων.

Ἡ φιλοσοφία τῶν ἰδεαλιστῶν, ὀλιγώτερον παιδαριώδης, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τῶν θεϊστῶν, εἶναι μίᾳ ἀτυχῆς ἐφαρμογή, ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου τῶν ἀφηρημένων ἐπιστημῶν, τῆς ὁποίας αἱ προτάσεις, λογικῶς συνδεδεμέναι, ἀπορρέουν ἐκ μερικῶν ἀξιωμάτων ἀναποδείκτων, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλονται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ προφανοῦς. Οἱ μαθηματικοὶ σφάλλουν μὴ ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον τὰ ἀξιώματα ταῦτα ἐγίναν παραδεκτὰ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Οἱ ἰδεαλισταὶ δὲν καταδέχονται νὰ ζητήσουν νὰ μάθουν τὴν καταγωγὴν τῶν ἰδεῶν των, ἀγνοοῦν πόθεν προσέρχονται. Περιορίζονται εἰς τὸ νὰ ἐπιβεβαιώσουν ὅτι ὑφίστανται ἀφ' ἑαυτῶν, ὅτι τελειοποιοῦνται, καὶ ὅτι, ἐν τῷ μέτρῳ τῆς τελειοποιήσεώς των αὐτῆς, μεταβάλλουν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ κοιωνικὰ φαινόμενα, ὑποκείμενα εἰς τὸν ἔλεγχόν των. Ἐχούν λοιπὸν τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ἀρκεῖ νὰ μάθουν τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἰδεῶν, διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν γνώσιν τῶν ἱστορικῶν νόμων, ἀπαράλλακτα ὅπως ὁ Πυθαγόρας ἐφαντάζετο, ὅτι ἀρκεῖ ἡ γνώσις τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἀριθμῶν, διὰ νὰ γνωρίσῃ τὰς ἰδιότητας τῶν σωμάτων.

Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ἀξιώματα τῶν μαθηματικῶν δὲν ἀποδεικνύονται μὲ ὀρθολογισμούς, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ὑφίστανται ιδιότητες τῶν σωμάτων, ὡς τὸ σχῆμα, τὸ χρῶμα, τὸ βάρος καὶ ἡ θερμότης, τὰ ὁποῖα μόνη ἡ πείρα ἀποκαλύπτει, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἔννοια δὲν ὑφίσταται εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, παρὰ μόνον διότι ὁ ἄνθρωπος ἤλθεν εἰς ἔπαφην μὲ τὰ σώματα τῆς φύσεως. Εἶναι πραγματικῶς τόσοσιν δύσκολον ν' ἀποδειχθῇ μὲ ὀρθολογισμούς ὅτι ἓνα σῶμα εἶναι τετράγωνον, ἑγχρωμον, βαρὺ ἢ θερμόν, ὅσον καὶ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι τὸ μέρος εἶναι μικρότερον τοῦ ὅλου, ὅτι δύο καὶ δύο κάμνουσιν τέσσαρα κλπ.... Δὲν δύναται ἢ νὰ διαπιστωθῇ τὸ γεγονὸς ἀπὸ τὴν πείραν καὶ νὰ ἐξαχθοῦν ἐκ τῆς γνώσεώς του, αἱ λογικαὶ συνέπειαι (*).

(*) Ὁ Leibnitz, ματαίως ἐζήτησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι $2+2=4$. Ἡ ἀπόδειξις του, κατὰ τὸ λέγειν τῶν μαθηματικῶν, δὲν εἶναι παρά μία ἐπαλήθευσις. Ἀντὶ νὰ παραδεχθῇ ὅτι τὰ ἀξιώματα τῆς Γεωμετρίας εἶναι ἀπορρέοντα ἀπὸ πείρας, ὡς ἀποδεικνύει ὁ Freycinet εἰς τὴν περισπούδαστον μελέτην του περὶ τῆς «Πείρας ἐν τῇ Γεωμετρίᾳ», ὁ Kant ὑποστηρίζει ὅτι ἀνεκαλύφθησαν ἀπὸ τὸν εὐτυχῆ συνδυασμὸν τῆς ἐμπύτου γνώσεως καὶ τῆς σκέψεως, καὶ ὁ Poisson, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ προκείμενῃ περιπτώσει ἐκφράζει τὴν γνώμην ἐνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ μαθηματικῶν, δημοίως, εἰς τὴν «Ἐπιστήμην καὶ ὑπόθεσιν» του, ὅτι τὰ ἀξιώματα εἶναι : «συμβάσεις... Ἡ ἐκλογή μας, μεταξὺ ὄλων τῶν δυνατῶν συμβάσεων, ὀδηγεῖται ἀπὸ γεγονότα ἐξηλεγμένα ἀπὸ τὴν πείραν, ἀλλὰ παραμένει ἐλευθέρη καὶ δὲν περιορίζεται ἢ ἀπὸ τὴν ἀνάγκην μόνον τῆς ἀποφυγῆς πάσης ἀντιφάσεως» εἰς τὰς προτάσεις, αἱ ὁποῖαι προκύπτουσι ἀπὸ τὴν ἀφετηριακὴν σύμβασιν. Νομίζει, ὅπως καὶ ὁ Kant, ὅτι αἱ προτάσεις αὗται δὲν ἔχουσι ἀνάγκην νὰ ἐπαληθευθοῦν ἀπὸ τὸ πείραμα.

Ὅτω λοιπόν, ἀφίεται ἐλευθερία εἰς τὸν Χριστιανὸν μαθηματικόν, ὁ ὁποῖος ἐκλαμβάνει ὡς σοβαρὸν τὸ μυστήριον τῆς τριάδος, νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἓνα καὶ ἓνα κάμνουσιν ἓνα, διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ οὕτω μίαν ἀριθμητικὴν, ἢ ὅποια δύναται νὰ εἶναι τόσοσιν λογικῆ, ὅσον καὶ αἱ μὴ Εὐκλείδειοι γεωμετρίαι, τῶν Lobatschewski καὶ Riemann, οἱ ὁποῖοι παραδεχονται, ὁ ἓνας μὲν ὅτι ἐξ ἐνὸς σημείου δύναται νὰ διέλθῃ ἀπειρία παραλλήλων πρὸς μίαν εὐθεῖαν, καὶ ὁ ἄλλος ὅτι δὲν δύναται νὰ διέλθῃ καμμία.

Αἱ μὴ Εὐκλείδειοι γεωμετρίαι, τῶν ὁποίων ὅλαι αἱ προτάσεις συνδέονται καὶ ἀλληλοεξαρτῶνται στεροῶς, καὶ αἱ ὁποῖαι ἀντιτίθουσιν τὰ θεωρήματά των εἰς τὰ θεωρήματα τῆς Εὐκλείδειου Γεωμετρίας, διακηρυχθέντα ὡς ἀπόλυτοι ἀλήθειαι ἀπὸ δύο χι-

Αἱ ἰδέαι τῆς Προόδου, τῆς Δικαιοσύνης, Ἐλευθερίας, τῆς Πατρίδος κλπ., ὅπως καὶ τὰ ἀξιώματα τῶν μαθηματικῶν, δὲν ὑφίστανται ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς πείρας. Δὲν προηγούνται τοῦ πειράματος, ἀλλὰ τὸ ἀκολουθοῦν, καὶ δὲν δημιουργοῦν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἀλλ' εἶναι αἱ συνέπειαι τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, τὰ ὅποια, ἐξελισσόμενα, τὰς δημιουργοῦν, τὰς μεταμορφώνουν καὶ τὰς καταργοῦν. Δὲν καθίστανται δρῶσαι δυνάμεις, παρὰ μόνον διότι ἐκπηγάζουν κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Μία ἀπὸ τὰς προσπαθείας τῆς ἱστορίας, διὰ τὴν ὁποίαν ἀδιαφοροῦν οἱ φιλόσοφοι, εἶναι ἡ ἀνακάλυ-

ψιάδων ἐτῶν, εἶναι ἀπαράμιλλοι ἐκδηλώσεις τῆς λογικῆς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Εἰς τὴν συγκεκριμένην ὁμῶς περίπτωσιν ἢ καπιταλιστικὴν κοινωνίαν, ἢ ὁποία εἶναι μία ζῶσα πραγματικότης, καὶ ὄχι μία ἀπλῆ ἰδεολογικὴ φαντασία, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῆς λογικῆς. Ἡ διαίρεσις τῶν μελῶν τῆς εἰς τάξεις ἐχθρικός πρός ἀλλήλας, ἢ ἀμείλικτος ἐκμετάλλευσις τῶν ἐργαζομένων, οἱ ὅποιοι ἐξαθλιοῦνται τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀξάνουν τὰ πλοῦτη τῆς, αἱ κρίσεις τῆς ὑπερπαραγωγῆς συνεπόγουσαι τὴν πείναν ἐν πλήρει ἀφθονίᾳ, οἱ κηφήνες πλέοντες εἰς ὠκεανούς ἀπολαύσεων, καὶ οἱ παραγωγοὶ περιφρονημένοι καὶ βυθισμένοι εἰς τὴν ἀθλιότητα, ἢ ἠθικὴ, ἢ θρησκευτικὴ, ἢ φιλοσοφία καὶ ἢ ἐπιστήμη, αἱ ὁποῖαι καθιεροῦν τὴν κοινωνικὴν ἀταξίαν, ἢ καθολικὴν ψηφοφορίαν, ἢ ὁποία δίδει τὴν πολιτικὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀστικὴν μειωφηλίαν, τὸ πᾶν, τέλος, μέσα εἰς τὴν ὕλικὴν καὶ ἰδεολογικὴν σύστασιν τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι μία πρόκλησις κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς, καὶ μόλαταῦτα, τὸ πᾶν ἐν αὐτῇ συνδέεται μὲ ὀρθολογισμὸν ἀκαταμήγητον καὶ ὅλαι αἱ ἀδικίαι ἀπορρέουν μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας ἀπὸ τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας, τὸ ὁποῖον χορηγεῖ εἰς τὸν καπιταλιστὴν τὴν δύναμιν νὰ κλέψῃ τὴν ὑπεραξίαν, δημιουργουμένην ἀπὸ τὸν μισθωτὸν ἐργάτην.

Ἡ λογικὴ, εἶναι μία ἀπὸ τὰς οὐσιώδεις ιδιότητες τῆς ἐγκεφαλικῆς οὐσίας. Ἀπὸ κάποιον ὀρθολογισμὸν, ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, καὶ ἀπὸ ἓνα γεγονός, δίκαιον ἢ ἀδικον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος δομᾶται, ὑψώνεται ἓνα οἰκοδόμημα ἰδεολογικὸν ἢ ὕλιστικόν, τοῦ ὁποῖου ὅλα τὰ μέρηματα συνδέονται μεταξύ των. Ἡ κοινωνικὴ ἱστορία, καὶ ἡ διανοητικὴ, τῆς ἀνθρωπότητος, βεβίθει ἀπὸ παραδείγματα τῆς χαλυβδίνης λογικῆς τῆς, τὴν ὁποίαν, δυστυχῶς, τοσάκις ἐστρεψεν ἐναντίον ἑαυτῆς.

ψις τῶν κοινωνικῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα τὰς δημιουργοῦν, καὶ δίδουν εἰς αὐτὰς τὴν δύναμιν τῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, μιᾶς δοθείσης ἐποχῆς.

Ὁ Bossuet καὶ οἱ ἄλλοι θεῖσται φιλόσοφοι, οἱ ὁποῖοι ἐθεώρησαν τὸν θεὸν ὡς συνειδητὸν ἰθύνοντα τοῦ ἱστορικοῦ κινήματος, δὲν ἔκαμαν, παρ' ὅλα ταῦτα, ἄλλο τι, ἢ νὰ προσαρμολοῦν πρὸς τὴν λαϊκὴν γνώμην, τὴν σχετικὴν μὲ τὸν ἱστορικὸν ρόλον τοῦ θεοῦ.

Οἱ ἰδεαλισταί, οἱ ὁποῖοι τοῦ ὑποκαθιστοῦν τὰς Ἰδέας-Δυνάμεις, οὐδὲν ἄλλο κάμνουν, ἢ νὰ χρησιμοποιοῦν ἱστορικῶς τὴν χονδροειδῆ ἀστικὴν ἀντίληψιν. Κάθε ἀστὸς διαδηλοῖ, ὅτι αἱ ἀτομικαὶ καὶ κοινωνικαὶ του γνῶμαι, ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν πρόοδον, τὴν δικαιοσύνην, τὴν πατρίδα, τὸν ἀνθρωπισμὸν κλπ. Δὲν ἔχει κανεὶς, διὰ νὰ πεισθῇ, ἢ νὰ προστρέξῃ εἰς τὰς ρεκλάμας τῶν βιομηχάνων καὶ τῶν ἐμπόρων, εἰς τὰς ἀγγελίας τῶν χρηματιστῶν καὶ τὰ ἐκλογικὰ προγράμματα τῶν πολιτευομένων.

Αἱ ἰδέαι τῆς προόδου καὶ τῆς ἐξελίξεως, εἶναι καταγωγῆς προσφάτου, καὶ εἶναι μία μετὰθεσις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης τελειοποιήσεως, πολὺ τῆς μόδας κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Ἡ βουρζουαζία, ὄφειλε μοιραίως νὰ θεωρήσῃ τὴν ἀνύψωσίν της εἰς τὴν ἐξουσίαν, ὡς μίαν κοινωνικὴν πρόοδον, καθ' ὃν χρόνον ἡ ἀριστοκρατία τὴν ἐθεώρει ὡς μίαν καταστρεπτικὴν ὀπισθοδρόμησιν.

Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἐκ τοῦ ὅτι, καὶ μόνον, ἐξεργάγη μετὰ ἓνα καὶ πλεόν αἰῶνα ἔπειτα ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴν καὶ κατὰ συνέπειαν ὑπὸ ὄριμότερους ὄρους, ὑπεκατέστησε τόσον ἀποτόμως καὶ τόσον ὀλοκληρωτικῶς τὴν ἀριστοκρατίαν διὰ τῆς βουρζουαζίας, ὥστε ἔκτοτε ἡ ἰδέα τῆς προόδου μετεφυτεύθη εἰς τὴν κοινὴν γνώμην τῆς Εὐρώπης. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἀστοὶ ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς ὡς πληρεξουσίους τῆς δυνάμεως τῆς προόδου, καὶ ἐβεβαίωσαν, καλῇ τῇ πίστει, ὅτι αἱ συνήθειαι των, τὰ ἥθη των, αἱ ἀρεταί, ἡ ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἠθικὴ των, ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκογενειακὴ ὁργάνωσις, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον, ἀπετέλουν πρόοδον ἀπέναντι ὄλων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα προγενεστέρως ὑπῆρξαν. Τὸ παρελθὸν δὲν ἦτο, ἢ

ἀμάθεια, βαρβαρότης, ἀδικία καὶ παραλογισμός. «Τέλος, καὶ διὰ πρώτην φοράν—διεκλήρουτεν ὁ Hegel—ὁ ὀρθὸς λόγος θὰ κυβερνήσῃ τὸν κόσμον».

Οἱ ἄστοι τοῦ 1793 τὸν ἐθεοποίησαν. Καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀστικῆς περιόδου, ἤδη ὁ Πλάτων διεκλήρουσεν αὐτὸν ἀνώτερον τῆς ἀνάγκης (Τίμων) καὶ ὁ Σωκράτης ἐμέμφοτο τὸν Ἀναξαγόραν, διότι ἐν τῇ «Κοσμογονίᾳ» του, τὸ πᾶν ἐξηγοῦσε διὰ τῶν ὑλικῶν αἰτιῶν, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψει τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὸ πᾶν ἠδύνατο νὰ ἐλπίξῃ (Φαίδων). Ἡ κοινωνικὴ κυριαρχία τῆς μπουρζουαζίας εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Ἐνα ἱστορικὸν ὅμως γεγονός, ἔστω καὶ ἂν ὑπῆρξε τόσον σημαντικὸν ὅσον ἡ κατάληψις τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν μπουρζουαζίαν, δὲν ἐπαρκεῖ μόνον τοῦ νὰ ἀποδείξῃ τὴν προόδον. Οἱ θεῖσταί, ἐδημιούργησαν ἀπὸ τὸν θεὸν τὸν μοναδικὸν ἰθύνοντα τῆς ἱστορίας, καὶ οἱ ἰδεαλισταί, μὴ θέλοντες νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ἰδέα τῆς προόδου εἰς τὸ παρελθὸν ἦτο ἀδρανής, ἀπεκάλυψεν, ὅτι κατὰ τὸν Μεσαίωνα αὐτὴ προητοιμάζε τὸν θρίαμβον τῆς ἀστικῆς τάξεως, μὲ τὴν ὀργάνωσιν, τὸν πλουτισμὸν καὶ μὲ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ποὺ ἔδινε εἰς τὴν τελευταίαν, ἐνῶ συγχρόνως ἐφθίρει τὰς ἀμυντικὰς καὶ ἐπιθετικὰς δυνάμεις τῆς ἀριστοκρατίας καὶ ἐκρήμιζε, λίθον πρὸς λίθον, τὸ ὄχυρὸν οἰκοδόμημα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἰδέα τῆς ἐξελίξεως, ὡφείλε λοιπὸν νὰ χωρήσῃ φυσικῶς, μετὰ τὴν ἰδέαν τῆς προόδου.

Διὰ τὴν μπουρζουαζίαν ὅμως, δὲν ὑπάρχει προοδευτικὴ ἐξέλιξις, ἐκτὸς ἐὰν αὕτη προητοιμάξῃ τὸν θρίαμβόν της, καί, μόλις πρὸ μιᾶς δεκαδὸς αἰώνων οἱ ἱστορικοὶ ἠδυνήθησαν νὰ διαπιστώσουν τὰ ἴχνη τῆς ὀργανικῆς τῆς ἀναπτύξεως, χάνουν τὸν μίτον τῆς Ἀριάδνης, εὐθύς ὡς εἰσέλθουν μέσα εἰς τὸν δαίδαλον τῆς πρωτογόνου ἱστορίας, τῆς ὁποίας περιορίζονται νὰ διηγῶνται τὰ γεγονότα, χωρὶς νὰ προσπαθοῦν νὰ τὰ κατατάξουν εἰς προοδευτικὰς σειρὰς.

Ἀφοῦ τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον τείνει ἡ προοδευτικὴ ἐξέλιξις, εἶναι ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς κοινωνικῆς δικτατορίας τῆς μπουρζουαζίας, μόλις ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς αὐτός,

ὀφείλει ἡ πρόοδος νὰ παύσῃ συνεχιζομένη. Καὶ πράγματι : οἱ ἄστοι, οἱ ὁποῖοι διακηρύσσουν ὅτι ἡ ὑπ' αὐτῶν κατάληψις τῆς ἐξουσίας εἶναι μία κοινωνικὴ πρόοδος, μοναδικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν, διαδηλοῦν ἐπίσης ὅτι θὰ ἦτο ἐπιστροφή εἰς τὴν βαρβαρότητα, «εἰς τὴν δουλείαν», ὅπως λέγει ὁ Herbert Spencer, ἐὰν ὑπεκαθίσταντο ὑπὸ τοῦ προλεταριάτου. Καὶ ἡ νικημένη, ἄλλως τε, ἀριστοκρατία, δὲν ἐθεώρησε καθ' ἄλλον τρόπον τὴν ἠττάν της. Ἡ πεποίθησις, ὅτι θὰ σταματήσῃ ἡ πρόοδος, ἐνστικτώδης καὶ ἀσυνείδητος εἰς τὰς ἀστικὰς μάζας, ἐκδηλώνεται συνειδητῆ καὶ ὀρθολογιζομένη εἰς τοὺς σκεπτικιστὰς ἀστούς. Ὁ Hegel καὶ ὁ Comte—διὰ νὰ μὴ ἀναφέρω, ἡ ὅσο ἐκ τῶν διασημοτέρων—βεβαιώνουν τετραγωνικῶς, ὅτι τὸ φιλοσοφικόν των σύστημα κλείει τὴν σειρὰν, καὶ ὅτι εἶναι ἡ ἐπισφράγις καὶ τὸ τέρμα τῆς προοδευτικῆς ἐξελέξεως τῆς σκέψεως. Οὕτω λοιπόν, φιλοσοφία, κοινωνικοὶ καὶ πολιτικοὶ θεσμοί, δὲν προοδεύουν, ἢ διὰ νὰ καταλήξουν εἰς τὴν ἀστικὴν των μορφήν, πέραν τῆς ὁποίας ἡ πρόοδος θὰ σταματήσῃ.

Ἡ μπουρζουαζία, καὶ οἱ εὐφυέστεροι διανοούμενοι αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι τίσσουν ἀδιαπεράστους περιορισμοὺς εἰς τὴν προοδευτικὴν πρόοδον, κάμνουν κάτι καλλίτερον ἀκόμη : ἀπαλλάσσουν τῆς ἐπιρροῆς της κοινωνικοὺς ὀργανισμοὺς πρωτίστης σπουδαιότητος. Οἱ οἰκονομολόγοι, οἱ ἱστορικοὶ καὶ ἠθικολόγοι, διὰ νὰ ἀποδείξουν ἀναμφισβητήτως ὅτι ἡ πατριαρχικὴ μορφή τῆς οἰκογενείας καὶ ἡ ἀτομικὴ μορφή τῆς ἰδιοκτησίας δὲν θὰ μεταβληθῶν, βεβαιώνουν, ὅτι ὑπῆρξαν αἱ αὐταί, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Καὶ προβαίνουν εἰς τὰς ἀσυνέτους αὐτὰς διαβεβαιώσεις, καθ' ἣν στιγμὴν αἱ ἔρευναι, αἱ ἐπιχειρούμεναι ἀπὸ ἡμίσεως αἰῶνος, φέρουν εἰς φῶς τὰς πρωτογόνους μορφὰς τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας. Οἱ σοφοὶ αὐτοὶ ἄστοι, τὰς ἀγνοοῦν, ἢ σκέπτονται ὡς νὰ τὰς ἠγνόουν.

Αἱ ἰδέαι τῆς προόδου καὶ τῆς ἐξελέξεως, ἔσχον μίαν ἐξαιρετικὴν διάδοσιν, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 19' αἰῶνος, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ μπουρζουαζία ἦτο ἀκόμη μεθυσμένη ἀπὸ τὴν πολιτικὴν νίκην της, καὶ τὴν ἀξιοθαύμαστον ἀνάπτυξιν τοῦ οἰκονομικοῦ της πλούτου, καὶ οἱ φιλόσοφοι, οἱ

ιστορικοί, οί ἠθικολόγοι, οί πολιτικοί, αὐτοί οί μυθιστοριογράφοι καί ποιηταί, συνεβίβαζαν τὴν ἰδεολογίαν τῶν ἔργων τῶν καὶ τῶν λόγων τῶν, πρὸς τὴν κρατοῦσαν γνώμην περὶ τῆς προοδευτικῆς ἐξελίξεως, τὴν ὁποίαν μόνος, ἢ σχεδὸν μόνος, ὁ Fourier εἰρωνεύετο.

Εἰς τὰ μέσα ὁμῶς τοῦ αἰῶνος ἠναγκάσθησαν νὰ μετριάσουν τὸν ἄμετρον ἐνθουσιασμόν τῶν, ἐνῶ συγχρόνως ἡ ἐμφάνις τοῦ προλεταριάτου ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ ἐδημιούργησεν εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἀστῶν ἀνηουχίας διὰ τὴν αἰωνιότητα τῆς κοινωνικῆς τῶν κυριαρχίας, ἡ δὲ προοδευτικὴ ἀνάπτυξις ἔχασε τὰ θέληγτρά της. Αἱ ἰδέαι τῆς προόδου καὶ τῆς ἐξελίξεως θὰ ἔπαυαν νὰ ἀναμιγνύονται εἰς τὴν ἀστικὴν φρασολογίαν, ἐὰν οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἶχαν προσεταιρισθῆ τὴν κυκλοφοροῦσαν μέσα εἰς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον ἰδέαν τῆς ἐξελίξεως, δὲν τὴν ἐχρησιμοποιοῦν διὰ νὰ ἐξηγήσουν τὸν σχηματισμὸν τῶν κόσμων καὶ τὸν ὄργανισμὸν τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῶων, καὶ δὲν τῆς ἔδιδαν μίαν τοιαύτην ἐπιστημονικὴν ἀξίαν καὶ μίαν τοιαύτην δημοτικότητα, ὥστε νὰ καθίσταται ἀδύνατον νὰ ἐξαλειφθοῦν.

Ἄλλ' ὅμως, τὸ νὰ διωπιστῶνῃ τις τὴν προοδευτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς μπουρζουαζίας, ἀπὸ ὀρισμένου ἀριθμοῦ αἰῶνων καὶ ἐντεῦθεν, δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ἐξηγεῖ τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ κίνημα, περισσότερον ἀπὸ τὴν καμπύλην, τὴν ὁποίαν χαράσσει μία πέτρα ἐκσφενδονιζομένη εἰς τὸν ἀέρα, ἀγνοοῦσα τὴν αἰτίαν τῆς πτώσεώς της. Οἱ ἱστορικοὶ φιλόσοφοι, ἀποδίδουν τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν εἰς τὴν ἀδιάκοπον δρᾶσιν τῶν Ἰδεῶν-Δυνάμεων, καὶ κυρίως τῆς Δικαιοσύνης, ἰσχυρωτέρας ὅλων, ἡ ὁποία, κατὰ ἓνα φιλόσοφον τόσον ἰδεαλιστὴν, ὅσον καὶ ἀκαδημαϊκόν, «εἶναι πάντοτε παροῦσα, ἂν καὶ μόνον κατὰ ὀρισμένον βαθμὸν φθάνει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν καὶ τὰ κοινωνικὰ γεγονότα». Ἡ ἀστικὴ κοινωνία καὶ σκέψις, εἶναι λοιπὸν αἱ τελευταῖαι καὶ ὑψηλότεραι ἐκδηλώσεις τῆς ὑπαρχούσης δικαιοσύνης, ἡ ὁποία ἐμόχθησεν εἰς τὰ ὑπόγεια τῆς ἱστορίας, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὰ ὄρατα αὐτὰ ἀποτελέσματα.

Ἄς συμβουλευθῶμεν λοιπὸν τὸν φάκελλον, τὸν ἀφόρωντα τὴν ἀνωτέρω ἀναφερομένην Δεσποινίδα, διὰ νὰ λάβωμεν ὁρισμένες πληροφορίες, σχετικὰς μὲ τὸν χαρακτήρα της καὶ τὰ ἦθη της.

Μία κυρίαρχος τάξις θεωρεῖ πάντοτε πὼς ὅ,τι ἐξυπηρετεῖ τὰ οἰκονομικά της καὶ πολιτικά συμφέροντα εἶναι δίκαιον, καὶ ὅτι εἶναι ἄδικον πᾶν ὅ,τι δὲν τὰ ἐξυπηρεταῖ. Ἡ δικαιοσύνη, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται, κυριαρχεῖ τότε μόνον, ὅταν τὰ ταξικά της συμφέροντα ἱκανοποιοῦνται. Τὰ συμφέροντα λοιπὸν τῆς μπουρζουαζίας εἶναι οἱ ὁδηγοὶ τῆς ἀστικῆς δικαιοσύνης, ὅπως τὰ συμφέροντα τῆς ἀριστοκρατίας ἦσαν ὁδηγοὶ τῆς ἀριστοκρατικῆς τοιαύτης. Οὕτω, κατὰ μίαν εἰρωνίαν ἀσυνείδητον, συμβολίζουν τὴν δικαιοσύνην μὲ δεμένα τὰ μάτια, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἰδῇ τὰ εὐτελεῖ καὶ ἄστυγα συμφέροντα, τὰ ὁποῖα προστατεύει διὰ τῆς αἰγίδος της.

Ἡ φεουδαλικὴ καὶ συντεχνιακὴ ὀργάνωσις, αἱ ὁποῖαι ἐβλαπτον τὰ συμφέροντα τῆς μπουρζουαζίας, ἦσαν κατ' αὐτήν, τόσο ἄδικοι, ὥστε ἡ δικαιοσύνη της ἀπεφάσισε νὰ τὰς καταστρέψῃ. Οἱ ἄστοι ἱστορικοί, διηγοῦνται ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ τὰς κλοπὰς, τὰς ὁποίας διέπραττον μὲ τὸ ὄπλον ἀνὰ χεῖρας οἱ φεουδάρχαι βαρῶνοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐγνώριζαν ἄλλα μέσα ν' ἀξήσουν τὰς γαίας των, ἀπὸ τοῦ νὰ γεμίσουν τὰ βαλάντια των. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον δὲν ἐμποδίζει τὴν ὑπάρχουσαν τιμίαν δικαιοσύνην νὰ ἐνθαρρύνῃ τὰς κλοπὰς τοῦ εἶδους αὐτοῦ, χωρὶς οἱ ἐκτελοῦντες αὐτὰς νὰ διακινδυνεύουν τὴν ζωὴν των, οἱ πασιφισταὶ ἄστοι, ἐπιτυγχάνουν μὲ προλεταρίους, μεταμορφωμένους εἰς στρατιώτας, εἰς τὰς βαρβάρους χώρας, τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου κόσμου. Οὔτε ὅμως τὸ μέσον αὐτὸ τῆς κλοπῆς ἀρέσκει εἰς τὴν ἐνάρετον αὐτὴν δεσποινίδα. Δὲν ἐπιδοκιμάζει ἐπισήμως καὶ δὲν ἐπιτρέπει μὲ ὅλα τὰ νόμιμα μέσα, παρὰ μόνον τὴν οἰκονομικὴν κλοπὴν, τὴν ὁποῖαν, χωρὶς θορυβώδη βίαν, ἡ μπουρζουαζία ἐφαρμόζει καθημερινῶς ἐπὶ τῆς μισθωτῆς ἐργασίας. Ἡ οἰκονομικὴ κλοπὴ ἀρμόζει τόσον τελείως εἰς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς δικαιοσύνης, ὥστε αὕτη μεταμορφώνεται εἰς

τύλακα τοῦ ἀστικοῦ πλοῦτου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ συσσώρευσις κλοπῶν, νομίμων καὶ δικαίων.

Ἡ δικαιοσύνη, ἡ ὁποία, κατὰ τὸ λέγειν τῶν φιλοσόφων, ἔκαμε θαύματα εἰς τὸ παρελθόν, ἡ ὁποία βασιλεύει μέσα εἰς τὴν ἀστικὴν κοινωνίαν, καὶ ἡ ὁποία ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἓνα μέλλον εἰρήνης καὶ εὐτυχίας, εἶναι, ἀντιθέτως, ἡ γόνιμος δημιουργὸς τῶν κοινωνικῶν βιαιοπραγιῶν. Μήπως ἡ δικαιοσύνη δὲν ἔδωκεν εἰς τὸν αὐθέντην τὸ δικαίωμα νὰ συμπεριφέρεται πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὡς πρὸς ζῶον; Μήπως αὐτὴ δὲν δίδει τὸ δικαίωμα εἰς τὸν κεφαλαιοῦχον, νὰ ἐκμεταλλεύεται τὰ παιδιά, τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς ἄνδρας τοῦ προλεταριάτου, κατὰ τρόπον χειρότερον ἀπὸ τὰ ὑποζύγια ζῶα; Ἡ δικαιοσύνη ἐπέτρεπεν εἰς τὸν δουλοτρόφον, νὰ τιμωρῇ τοὺς δούλους του, σκληρύνουσα τὴν καρδιά της, ὅταν τοὺς ἐμαστίγωνεν. Καὶ εἶναι αὐτὴ ἀκόμη, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει εἰς τὸν κεφαλαιοῦχον νὰ ἀρπάξῃ τὴν ὑπεραξίαν, τὴν δημιουργουμένην ἀπὸ τὴν μισθωτὴν ἐργασίαν, καὶ νὰ ἠουχάξῃ τὴν συνειδήσιν του, ὅταν ἀνταμείβῃ μὲ μισθοὺς ἐξευτελιστικούς τὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία τὸν πλουτίζει. «Ἐξασκῶ τὸ δικαίωμά μου», ἔλεγεν ὁ δουλότροφος ὅταν ἐμαστίγωνε τὸν δοῦλον του.— «Ἐξασκῶ τὸ δικαίωμά μου», λέγει ὁ κεφαλαιοῦχος ὅταν κλέπτῃ ἀπὸ τὸν μισθωτόν, τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας του.

Ἡ μπουρξουαζία, ἀνάγουσα τὰ πάντα εἰς ἑαυτήν, διακοσμεῖ μὲ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν, πού ἐπαγγέλλεται, τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον μεταχειρίζεται τ' ἀνθρώπινα ὄντα. Διότι, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ μεταδώσῃ τὸν πολιτισμὸν της εἰς τοὺς βαρβάρους λαοὺς, νὰ τοὺς ἀνασύρῃ ἀπὸ τὴν χονδρόεδη τῶν ἀνηθικότητα, καὶ νὰ βελτιώσῃ τοὺς ἀθλίους ὄρους τῆς ὑπάρξεώς των, ἐπεχείρησε τὴς ἀποικιακὰς ἀποστολάς της, καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ ὁ ἀνθρωπισμὸς της ἐκδηλώνονται ὑπὸ τὴν μορφήν καὶ τὸν τρόπον τῆς διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀποκτηνώσεως, τῆς διὰ τοῦ «ἁλοῦ δολητηριάσεως καὶ τῆς ἐξοντώσεως τῶν ἰθαγενῶν. Θὰ τὴν ἀδικούσαμεν ὁμῶς, ἂν ἐγομίζομεν ὅτι εὐνοεῖ τοὺς βαρβάρους μόνον, καὶ ὅτι δὲν μεταδίδει τὰ εὐεργετήματα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀνθρωπι-

σμοῦ της καὶ εἰς τὰς ἐργατικὰς τάξεις τῶν ἐθνῶν, εἰς τὰ ὁποῖα κυριαρχεῖ. Ὁ πολιτισμὸς της καὶ ὁ ἀνθρωπισμὸς αὐτῆς, μετροῦνται ἐκεῖ, ἀπὸ τὴν μάζαν τῶν ἀνδρῶν, τῶν γυναικῶν καὶ παιδιῶν, οἱ ὁποῖοι στεροῦνται τοῦ παντός, εἶναι καταδικασμένοι εἰς ἀναγκαστικὴν ἐργασίαν νύκτα καὶ ἡμέραν, εἰς περιοδικὴν ἐργασίαν, τὸν ἀλκοολισμόν, τὴν ψυματίωσιν, τὸν ραχιτισμόν, ἀπὸ τὸν διαρκῶς αὐξάνοντα ἀριθμὸν τῶν ἐγκλημάτων, ἀπὸ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν φρενοκομείων καὶ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τελειοποίησιν τῶν σωφρονιστηρίων.

Οὐδέποτε κυρίαρχος τάξις ἐκηρύχθη τόσον ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ ἰδανικοῦ, διότι οὐδέποτε καμμία κυρίαρχος τάξις εἶχε τόσην ἀνάγκην νὰ καλύψῃ τὰς πράξεις της μὲ ἰδεολογικὴν φλυασίαν. Ὁ ἰδεολογικὸς αὐτὸς τσαρλατανισμὸς εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον μέσον της διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐξαπάτησιν. Ἡ σκανδαλώδης ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων της, δὲν ἠμπόδισε τοὺς ἱστορικοὺς καὶ τοὺς φιλοσόφους νὰ ἐκλαμβάνουν τὰς ιδέας καὶ τὰς αἰωνίους ἀρχὰς ὡς μοναδικὰς κινητηρίους δυνάμεις τῆς ἱστορίας τῶν ἀστικοποιηθέντων ἐθνῶν. Ἡ βασικὴ τῶν πλάνη, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει πᾶν ἐπιτετραμένον ὄριον, καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς διανοουμένους, εἶναι μία ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις τῆς ἐπιδράσεως, τὴν ὁποίαν ἐξασκοῦν αἱ ἰδέαι, καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος, μὲ τὴν ὁποίαν ἡ μουρξουαζία ἠδυνήθη νὰ καλλιεργήσῃ καὶ ἐκμεταλλευθῇ τὴν δύναμιν αὐτῆν, διὰ ν' ἀποκτήσῃ εἰσοδήματα.

Οἱ χρηματισταὶ φορτώνουν τὰς ἀγγελίας των, μὲ πατριωτικὰς ἀρχὰς, μὲ ἰδέας ἐκπολιτιστικὰς, μὲ δάνεια εἰς τοὺς προστάτας τῶν οἰκογενειῶν πρὸς 6 ο)ο. Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀλάνθαστα δολώματά πρὸς ἄγγραν τοῦ χρήματος τῶν εὐπίστων. Ὁ Λεσσέψ, δὲν ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν μεγαλοπρεπέστερον Παναμαῦν τοῦ αἰῶνος καὶ ν' ἀποσπάσῃ τὰς οἰκονομίας 800.000 μικροαστῶν, δι' ἄλλον λόγον, ἢ διότι ὁ μέγας αὐτὸς Γάλλος ὑπέσχετο νὰ προσθέσῃ μίαν νέαν δόξαν εἰς τὸν φωτιστέφανον τῆς πατρίδος του, νὰ εὐρύνη τὴν πολιτισμένην ἀνθρωπότητα καὶ νὰ

πλουτίση τούς εγγραφομένους. Αί ιδέαι, αί αιώνιοι ἀρχαί, εἶναι τόσον ἀκαταμάχητα δολώματα, ὥστε δὲν ὑπάρχει χρηματιστικὴ ρεκλάμα, βιομηχανικὴ ἢ ἐμπορικὴ ἀγγελία, ἢ ἀγγελία ποτοῦ ἢ φαρμακευτικοῦ προϊόντος, ἢ ὅποια νὰ μὴ ἔχη καρυκευθῆ ἀπὸ αὐτάς. Πολιτικαὶ προδουσαὶ καὶ οἰκονομικαὶ ἀπίται ὑψώνουν τὴν σημαίαν τῶν Ἰδεῶν καὶ τῶν Ἀρχῶν (*).

(*) Ὁ Vandervelde καὶ ἄλλοι, σκανδαλιῶνται μὲ τὸν ὑπερβολικὸν τρόπον, τὸν κάπως ἀνευλαβῆ, μὲ τὸν ὅποιον ἀπογυμνῶν τὰς Ἰδέας καὶ τὰς αἰωνίους ἀρχάς. Ὅποια βεβίλωσις, τῇ ἀληθείᾳ, νὰ μεταχειρίζομαι ὡς μεταφυσικοῦς ἰδιόκους γερανοῦς τὴν Δικαιοσύνην, τὴν Ἐλευθερίαν, τὴν Πατριδα, αἱ ὅποια ἐκπορευόνται εἰς τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς καὶ κοινοβουλευτικοὺς λόγους, εἰς τὰ προεκλογικὰ προγράμματα, καὶ εἰς τὰς ἐμπορικὰς διαφημίσεις. Ἄν οἱ συνάδελφοι αὐτοὶ εἶχαν ζήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἐγκυκλοπαιδιστῶν, ἢ ἀγανάκτησις τῶν διὰ ἐκορυφοῦτο ἐναντίον τοῦ Diderot καὶ τοῦ Voltaire, οἱ ὅποιοι κακομετεχειρίζοντο τόσον τὴν ἀριστοκρατικὴν ἰδεολογίαν καὶ τὴν ἔσφραν κατηγορουμένην εἰς τὸν ὀρθολογισμὸν τῶν, οἱ ὅποιοι εἰρωνεύοντο τὰς Ἱερὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ Ἀληθείας, τὴν Παρθένον τῆς Ὁρλεάνης, τὸ κυανοῦν αἶμα καὶ τὴν τιμὴν τῶν εὐγενῶν, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα αἰώνια πράγματα (I...) ἃ κατεδικάζαν εἰς τὴν πυρὰν τὸν «Δὸν Κιχώτην», διότι τὸ ἀμίμητον αὐτὸ ἀριστοῦργημα τῆς ρωμαντικῆς φιλολογίας, ἐγελοιοποεῖ χωρὶς οἰκτον τὰς ἱεποτικὰς ἀρετὰς, τὰς ὅποιας ἐξύψωναν τὰ ποιήματα καὶ τὰ μυθιστορήματα τῶν εὐγενῶν.

Ὁ Delfort Βαχ, μὲ μέμφεται διὰ τὴν περιφρόνησιν, τὴν ὅποιαν δεικνύω πρὸς τὴν Δικαιοσύνην, τὴν Ἐλευθερίαν καὶ τὰς ἄλλας ἀφηρημένας ἐννοίας τῆς ἰδιοκτησιακῆς μεταφυσικῆς, αἱ ὅποια, λέγει, εἶναι ἰδέαι τόσον πάγκοινοι καὶ τόσον ἀναγκαῖαι, ὥστε διὰ νὰ κερῖοι τὰς ἀστικὰς τῶν γελοιογραφίας, χρησιμοποιοῦν ἓνα κάποιον ἰδανικὸν Δικαιοσύνης καὶ ἐλευθερίας. Μὰ τὴν ἀλήθειαν, δὲν δύναμαι, ὅπως δὲν δύνανται, ἄλλως τε, καὶ οἱ μᾶλλον πνευματώδεις φιλόσοφοι, νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Καὶ ὀφείλω νὰ ὑποστῶ τὰς ὑπαρχούσας ἰδέας. Ὁ καθὼς τὰς πρῶσαρμόζει σύμφωνα μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν καὶ τὰς βλέψεις του, καὶ μεταχειρίζεται τὰς ἀτομικὰς του ἀντιλήψεις ὡς κριτήριον τῶν πράξεων τῶν ἄλλων. Ἐάν ὁμοῦ αἱ ἰδέαι αὐταὶ εἶναι ἀναγκαῖαι, μέσα εἰς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, ὅπου γεννῶνται, οὐδόπως ἀπὸ αὐτὸ συνάγεται ὅτι—ὅπως τὰ ἀξιώματα τῶν μαθηματικῶν—εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ εἰς ὅλα τὰ κοινωνικὰ περιβάλλοντα, ὡς ἐπίστευεν ὁ Σαωκράτης, ὁ ὅποιος εἰς τὸν

Ἡ ἱστορικὴ φιλοσοφία τῶν ἰδεαλιστῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἄλλο τι, ἢ μία λογομαχία ἄνευ οὐσίας καὶ τάξεως, ἀφοῦ αὐτοὶ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντιληφθοῦν ὅτι ὁ ἄστος δὲν παρατάσσει τὰς αἰωνίους ἀρχὰς του, ἢ διὰ νὰ καλύψῃ τὰ ἐγωϊστικὰ κίνητρα τῶν πρᾶξεών του, καὶ ἀφοῦ δὲν

« Π ρ ο τ α γ ὄ ρ α ν » του, νομίζω, ὑποδεικνύει τὴν αἰωνίαν ἀνάγκην τῆς δικαιοσύνης, ἀναφέρων ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ λησταί, κανονίζουν τὰς μεταξὺ των σχέσεις σύμφωνα με τοὺς κανόνας της. Ἀκριβῶς, ἐπειδὴ αἱ κοινωνίαι, βασιζόμεναι ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, εἴτε οἰκογενειακῆς εἴτε ἀπολύτως ἀτομικῆς, εἶναι κοινωνίαι ληστῶν, τῶν ὁποίων αἱ κυρίαρχοι τάξεις ληστεύουν τὰ ἄλλα ἔθνη καὶ κλέπτουν τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας τῶν καταπιεζομένων τάξεων—δοῦλοι, εἰλωτες ἢ μισθωτοὶ—ἢ Δικαιοσύνη καὶ ἡ Ἐλευθερία, εἶναι δι' αὐτὰς ἀρχαὶ αἰώνιοι. Οἱ φιλόσοφοι τὰς διακηρύσσουν ὡς παγκοσμίους καὶ ἀναγκαίως ἀντιλήψεις, ἀκριβῶς διότι δὲν γνωρίζουν παρά κοινωνίας, βασιζόμενας ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, καὶ δὲν δύνανται νὰ συλλάβουν τὴν εἰκόνα μιᾶς κοινωνίας, ἢ ὅποια θὰ εἶχε ἄλλοιαν τὴν βάση.

Ὁ σοσιαλιστὴς ὅμως, ὁ ὁποῖος γνωρίζει ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατικὴ παραγωγή, μᾶς φέρει μοιραίως πρὸς μίαν κοινωνίαν βασιζομένην ἐπὶ τῆς κοινῆς ἰδιοκτησίας, δὲν ἀμφιβάλλει καθόλου περὶ τοῦ ὅτι αἱ παγκόσμιαι καὶ ἀναγκαῖαι αὐταὶ ἀντιλήψεις θὰ ἐξατμισθοῦν ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα μαζὺ με τὸ «δικό μου» καὶ «δικό σου», καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἀνθρώπου τῶν κοινωνιῶν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, αἱ ὁποῖαι, ἀκριβῶς, τὰς ἐδημιούργησαν. Ἡ δοξασία αὐτὴ δὲν ὑποβάλλεται ἀπὸ αἰσθηματικὰ ὄνειροπολήματα, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀπὸ γεγονότα ἀδιαφιλονικῶς ἐξηκριβωμένα. Εἶναι πλέον ἀποδεδειγμένον, ὅτι οἱ βάρβαροι κομμουνισταὶ τῶν προῖστορικῶν χρόνων, δὲν εἶχαν καμμίαν ἰδέαν περὶ τῶν αἰωνίων αὐτῶν ἀρχῶν. Ὁ Summer Maine, ὁ ὁποῖος εἶναι μολαταῦτα ἕνας σαφὲς νομομαθὴς, δὲν τὰς συνήγησε εἰς τὰς Κοινότητας τῶν χωριῶν τῶν συγχρόνων Ἰνδιῶν, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἔχουν ὡς κανόνας τῆς διαγωγῆς των τὴν παρῶσιν καὶ τὴν συνήθειαν.

Αἱ πάγκοινοι καὶ ἀναγκαῖαι ἀντιλήψεις, αἱ χρησιμοποιούμεναι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῶν κοινωνιῶν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, διὰ τὸν ὄργανισμὸν τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς τῶν ζωῆς, ἐπειδὴ δὲν θὰ εἶναι πλέον ἀναγκαῖαι διὰ νὰ κανονίζουν τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων τῆς μελλούσης κοινωνίας, τῆς βασιζομένης εἰς τὴν κολλεκτιβιστικὴν ἰδιοκτησίαν, συναθροίζομεναι, θὰ τακτοποιηθοῦν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν νεκρῶν ἰδεῶν.

κατώρθωσαν ν' αντιληφθῶν τὴν τσαρλατανικὴν φύσιν τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας.

Οἱ θρηνώδεις ὅμως ἀφορισμοὶ τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας δὲν ἀποδεικνύουν καθόλου ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φθάσωμεν μέχρι τῶν καθοριστικῶν αἰτίων τῆς ὀργανώσεως καὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ὅπως οἱ χημικοὶ ἀνεκάλυψαν τὰ αἷτια αὐτά, τὰ ὁποῖα κανονίζουν τὴν συνένωσιν τῶν μορίων εἰς σύνθετα σώματα

«Ὁ κοινωνικὸς κόσμος—λέγει ὁ Vico, πατὴρ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας—εἶναι ἀναντιρρήτως ἔργον τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι δυνάμεθα, ὅτι ὀφείλομεν νὰ εὗρωμεν τὰς ἀρχάς του μέσα καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς μεταβολὰς τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Ἐκαστος ἀνθρώπος, ὁ ὁποῖος σκέπτεται, δὲν θὰ ἐκπλαγῇ διὰ τὸ ὅτι οἱ φιλόσοφοι ἐπεχείρησαν σοβαρῶς νὰ γνωρίσουν τὸν κόσμον τῆς φύσεως, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, καὶ διὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἐπιστῆμη ἐπεφυλάχθη, καθὼς ἐπίσης καὶ διὰ τὸ ὅτι παρῆλθον νὰ ἐξετάσουν τὸν κοινωνικὸν αὐτὸν κόσμον, τὸν ὁποῖον οἱ ἀνθρώποι δύνανται νὰ τὸν γνωρίσουν, ἀφοῦ αὐτοὶ τὸν ἐδημιούργησαν» (*).

Αἱ πολυπληθεῖς ἀποτυχίαι τῶν θεϊστικῶν καὶ ἰδεαλιστικῶν μεθόδων, ἐπιβάλλουν τὴν δύναμιν μιᾶς νέας μεθόδου ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας.

III

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΟΥ VICO

Ὁ Vico, τὸν ὁποῖον οἱ ἱστορικοὶ φιλόσοφοι δὲν ἐδιέβαζαν καθόλου, ἀν καὶ ἀναδιφοῦν ἀκαταπαύστως τὰ *corsi* καὶ *ricorsi* του, καὶ δύο ἢ τρεῖς ἄλλα ἀποφθέγματά του,

(*) Giambattista Vico : «Principi di Scienza nuova».

κάκιστα συνήθως ἐρμηνευόμενα και ἐπαναλαμβανόμενα, ἐμόρφωσεν ἐν τῇ «Νέα ἐπιστήμη» του, τοὺς θεμελειώδεις νόμους τῆς ἱστορίας.

Θέτει ὡς γενικὸν νόμον τῆς ἀναπτύξεως τῶν κοινωνιῶν, ὅτι ὅλοι οἱ λαοί, οἰαδήποτε και ἂν εἶναι ἡ ἐθνικὴ καταγωγή των και ἡ γεωγραφικὴ των θέσις, διατρέχουν τοὺς αὐτοὺς ἱστορικοὺς δρόμους, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἱστορία ἐνὸς οἰουδήποτε λαοῦ εἶναι ἡ ἱστορία ἐνὸς ἄλλου λαοῦ, ἐπιτυχόντος ἐνωρίτερον ἓνα ἀνώτερον βαθμὸν ἀναπτύξεως.

«Υφίσταται—λέγει—μία αἰωνία ἰδανικὴ ἱστορία, τὴν ὁποίαν διατρέχουν οἱ ἄνθρωποι μέσα εἰς τὸν χρόνον τῆς ἱστορίας ὅλων τῶν ἐθνῶν, ἀπὸ οἰανδήποτε κατάστασιν ἀγριότητος και βαρβαρότητος και ἂν ἐξεκίνησαν διὰ νὰ ἐκπολιτισθοῦν» διὰ νὰ ἐξημερωθοῦν ad addimesticarsi, κατὰ τὴν ἐκφρασίαν του («Νέα ἐπιστήμη» βιβλ. II. § 5) (*).

(*) Τὸ ῥῆμα civilizzare δὲν ὑπῆρχεν, ἀναμφιβόλως, εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Vico, διότι μόλις κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, τὸ ματεχειρίσθησαν ἐν Γαλλίᾳ διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς πορείας ἐνὸς λαοῦ, μέσα εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου. Ἡ δὲ ἐννοία του εἶναι τόσον πρόφατος, ὥστε ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία δὲν ἀναφέρει τὴν λέξιν civilisation ἐν τῷ λεξικῷ της, παρὰ μόνον ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1835 και ἐντεῦθεν. Ὅσον δ' ἄφορᾷ τὸν Fourier, αὐτὸς δὲν τὴν χρησιμοποιεῖ, ἢ διὰ νὰ καθορίσῃ τὴν σύγχρονον ἀστικὴν περιόδον.

Ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, ἔχει και αὐτὴ ἐπίσης τὴν «αἰωνίαν τῆς ἰδανικῆς ἱστορίας», και εἶναι, πράγματι, περίεργον και ἐνδιαφέρον νὰ μνημονεύσωμεν τὸν παραλληλισμὸν αὐτὸν τῆς σκέψεως εἰς τὰς φυσικὰς και ἱστορικὰς φιλοσοφίας.

Ὁ Ἀριστοτέλης και οἱ ἄλλοι θεῖσται, παρεδέχοντο τὴν ὑπαρξὴν ἐνὸς ἐκ τῶν προτέρων διαγεγραμμένου σχεδίου, σύμφωνα με τὸ ὅποιον ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὰ ζῴικα εἶδη, και τὸ ὅποιον ὁ ἄνθρωπος δύναται ν' ἀνακαλύψῃ με τὴν μελέτην τῆς συγκριτικῆς μορφολογίας, ἀναμνησκόμενος τότε τῆς θείας προνοίας. Οἱ ὕλισται φιλόσοφοι, ὑποκαθιστῶντες τὸν Θεὸν διὰ τῆς φύσεως, τῆς ἀποδίδουν ἓνα εἶδος ἀσυνειδήτου σχεδίου, ἢ καλλίτερον ἓνα τύπον αὔλων και ἀπραγματοποιήτων, σύμφωνα με

Ὁ Μοργαν, ὁ ὁποῖος ἀναμφισβητήτως δὲν ἐγνώριζε τὸν Vico, κατέληξε εἰς τὴν διαπίστωσιν τοῦ αὐτοῦ νόμου τὸν ὁποῖον διατυπώνει μὲ ἓνα τρόπον θετικότερον καὶ τελειότερον. Ἡ ἱστορικὴ ὁμοιομορφία των διαφόρων λαῶν, τὴν ὁποίαν ὁ Ἴταλὸς φιλόσοφος, ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἀνάπτυξίν των, σύμφωνα μὲ ἓνα προδιαγεγραμμένον σχέδιον, ὁ ἀμερικανὸς ἀνθρωπολόγος, τὴν ἀνάγει εἰς δύο αἷτια : Εἰς διανοητικὴν ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς τὴν ὁμοιομορφίαν τῶν ἐμποδίων, τὰ ὁποῖα ὀφείλουν νὰ ὑπερπηδήσουν διὰ νὰ ἀναπτύξουν τὰς κοινωνίας των. Καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Vico, ἐπίστευεν εἰς τὴν διανοητικὴν ὁμοιότητα. «Υφίσταται—λέγει—εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, μία διεθνὴς πνευματικὴ γλῶσσα, κοινὴ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, καὶ ἡ ὁποία καθορίζει ὁμοιόμορφως τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, ἔχουσα ἓνα ρόλον ἐνεργὸν μέσα εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐκφράζουσα αὐτὴν μὲ τόσας τροποποιήσεις, ὥστε τὰ πράγματα ταῦτα δύνανται νὰ λάβουν διαφόρους ὄψεις, Διαπιστώνομεν τὴν ὑπαρξίν της, εἰς τὰς παροιμίας, τὰ ἀξιώματα αὐτὰ τῆς λαϊκῆς σοφίας, κοινῆς φύσεως εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, ἀρχαῖα καὶ σύγχρονα, ἂν καὶ αὐταί, ἐκφράζονται τόσον ποικιλοτρόπως» (Degli Elem.XXII) (*).

τὸν ὁποῖον δημιουργοῦνται αἱ πραγματικαὶ μορφαί. Διὰ τοὺς μὲν ὑπάρχει ἓνα π ρ ω τ ὅ τ υ π ο ν , πρωταρχικὴ μορφή, τοῦ ὁποῖου τὰ πραγματικά ὄντα εἶναι βαθμίαι τελειοποιήσεις· διὰ τοὺς ἄλλους δὲ ἓνα ἀ ρ χ ἔ τ υ π ο ν , τοῦ ὁποῖου τὰ ὄντα εἶναι ἀτελεῖς καὶ ποικίλαι ἀπομιμήσεις.

(*) Ὁ Ἀριστοτέλης, ἐπίσης ἀπέδιδε πολλὴν σπουδαιότητα εἰς τὰς παροιμίας. Πολλοὶ συγγραφεῖς ὁμιλοῦν διὰ μίαν συλλογὴν λαϊκῶν ἀξιωμάτων, τὴν ὁποίαν εἶχε συνθέσει, καὶ ἡ ὁποία ἐχάθη. Ὁ Συνέσιος, τὴν ἀναφέρει εἰς τὸ ἔργον του «Bløge de la Calvitie». Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει—θεωρεῖ τὰς παροιμίας ὡς ὑπόλειμματα μᾶς παρελθούσης φιλοσοφίας, ἔξαφανισθεῖσης διὰ τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ παρελθόντος, ἀπὸ τὰς ὁποίας διήλθον αἱ κοινωνίαι. Ἡ θελκτικὴ των συντομία τὰς ἔσωσεν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν. Εἰς τὰς παροιμίας, λοιπόν, καὶ τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐκφράζουν, ἀποδίδεται τὸ αὐτὸ κῦρος, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν, ἐκ τῆς ὁποίας προήλθον, καὶ τῆς ὁποίας

«Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα—λέγει ὁ Morgan—εἶναι εἰδικῶς τὸ αὐτὸ εἰς ὅλα τὰ ἄτομα, εἰς ὕλας τὰς φυλάς, εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, καὶ περιοριζόμενον ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν δυνάμεων του, ἐργάζεται καὶ ὀφείλει νὰ ἐργάζεται κατὰ ὁμοίμορφον τρόπον καὶ κατὰ στενὰ ὄρια ποιικιλίας. Τὰ ἀποτελέσματα εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγει εἰς χώρας ἀπομακρυσμένας ἀλλήλων, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἀποστάσεως καὶ τοῦ χρόνου, ἀποτελοῦν τοὺς κρίκους μιᾶς ἀλύσσεως συνεχοῦς καὶ λογικῆς, προελθούσης ἀπὸ κοινὰ πειράματα. Ὅπως δὲ οἱ διαδοχικοὶ γεωλογικοὶ σχηματισμοί, αἱ ἀνθρώπινοι φυλαί, δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς στρώματα διαδοχικά, ἀναλόγως τῆς ἀναπτύξεώς των, καὶ, τακτοποιούμεναι κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον, ἀποκαλύπτουν μὲ ἓνα οἰονδήποτε βαθμὸν βεβαιότητος, τὴν σταθερὰν πορείαν τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ἀπὸ τῆς ἀγριότητος πρὸς τὸν πολιτισμόν», διότι «ἡ πορεία τῶν ἀνθρωπίνων πειραμάτων διήλθε, διὰ τῶν αὐτῶν

διατηροῦν τὰ εὐγενῆ ἔθνη διότι, κατὰ τοὺς διαρρέουσας αἰῶνας, ἡ ἀλήθεια εἶχεν ἐννοηθῆ πολὺ καλλίτερον ἀπὸ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν». Ὁ Χριστιανὸς ἐπίσκοπος, ὁ ὁποῖος εἶχε τραφῆ ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῶν εἰδωλολατρῶν συγγραφέων, ἀναθεωρεῖ τὴν γνώμην τῆς ἀρχαιότητος, καθ' ἣν ὁ ἀνθρώπος ἐκφυλίζεται, παρὰ τελειοποιεῖται. Τὴν ἰδέαν αὐτήν, περιεχομένην ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ, καὶ ἀναφερομένην εἰς μερικὰς σελίδας τῆς «Ἰλιάδος» παρεδέχοντο καὶ αἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς, οἱ ὅποιοι, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ὑποδαιροῦσαν τὸ παρελθὸν εἰς τρεῖς κατηγορίας : τὴν περιόδον τῶν θεῶν, τῶν ἥρώων, καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ ἀνθρώπος, ἀπότου ἐγκατέλειπε τὸν κομμουνισμόν τῶν γενῶν, ἐπίστευε πάντοτε ὅτι ἐκφυλίζεται, καὶ ὅτι ἡ εὐτυχία καὶ ὁ ἐπίγειος παράδεισος—ἡ χρυσῆ ἐποχὴ—ὑπῆρχε μόνον εἰς τὸ παρελθόν. Ἡ ἰδέα τῆς ἀνθρωπίνης τελειοποιήσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς προόδου ἐμορφώθη μόνον κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ μουρξουαξία ἐπλησίαζε νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ὅπως ὁ Χριστιανισμὸς, καὶ αὕτη ἐπίσης ἐθεώρησε τὴν εὐτυχίαν προσιτὴν μόνον εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

Ὁ οὐτοπιστικὸς σοσιαλισμὸς τὴν κατεβίβασεν εἰς τὴν γῆν : «ὁ παράδεισος δὲν εἶναι ὀπισθεν, ἀλλὰ ἐμπρὸς μας», ἔλεγε ὁ Saint-Simon.

περίπου, και ὁμοιομόρφων ὁδῶν» (*). Ὁ Μάρξ, ὁ ὁποῖος ἐμελέτησε τὴν πορείαν τῶν οικονομικῶν «πειραμάτων», ἐπιβεβαιοῖ τὴν ιδέαν τοῦ Morgan: «Ἡ χώρα, ἢ μάλλον ἀνεπτυγμένη βιομηχανικῶς—λέγει ἐν τῷ προσλόγῳ τοῦ «Κεφαλαίου»—δεικνύει εἰς ἐκείνας αἱ ὁποῖαι τὴν ἀκολουθοῦν εἰς τὴν βιομηχανικὴν πρῶτον, τὴν εἰκόνα τοῦ ἰδίου τῶν μέλλοντος».

Οὕτω λοιπόν, «ἡ αἰωνία ἰδανικὴ ἱστορία» τὴν ὁποίαν κατὰ τὸν Vico, ὀφείλουσαν νὰ ἀκολουθοῦν, ὁ καθείς μὲ τὴν σειράν του, οἱ διάφοροι λαοὶ τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν εἶναι ἓνα ἱστορικὸν σχέδιον, προδιαγεγραμμένον ὑπὸ τῆς θείας προνοίας, ἀλλ' ἓνα ἱστορικὸν σχέδιον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου τὸ ὁποῖον ἔγινεν ἀντιληπτὸν ἀπὸ τὸν ἱστορικόν, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐμελέτησε τὰ ὑπὸ ἐκάστου λαοῦ διανυθέντα στάδια, συγκρίνει αὐτὰ μεταξύ των, καὶ τὰ κατατάσσει εἰς προοδευτικὰς σειράς, σύμφωνα μὲ τὸν βαθμὸν τῆς διαδρομῆς των.

Ἐρευνᾶται συνεχιζόμενα ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος, ἐπὶ τῶν ἀγρίων φυλῶν καὶ τῶν ἀρχαίων καὶ συγχρόνων λαῶν, ἀπέδειξαν θριαμβευτικῶς, τὴν ἀκριβείαν τοῦ νόμου τοῦ Vico. Διεπίστωσαν ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι οἰαδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ ἐθνικὴ καταγωγή των, οἰαδήποτε ἡ γεωγραφικὴ των θέσις, διήλθον, ἀναπτυσσόμενοι, διὰ τῶν αὐτῶν μορφῶν τῆς οἰκογενείας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς παραγωγῆς, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τῶν αὐτῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν.

Οἱ Δανοὶ ἀνθρωπολόγοι, διεπίστωσαν, πρῶτοι αὐτοί, τὸ γεγονός τοῦτο, καὶ διήρθεσαν τὴν προϊστορικὴν περιόδον εἰς διαδοχικὰς ἐποχάς: λιθίνην, χαλκίνην καὶ σιδηρεᾶν, χαρακτηριζόμενας οὕτως ἀπὸ τὴν πρώτην ὕλην τῶν χρησιμοποιουμένων ἐργαλείων, καὶ συνεπῶς ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς. Ἡ γενικὴ ἱστορία τῶν διαφόρων λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουσιν εἰς τὴν γενικὴν φυλήν, τὴν μαύ-

(*) Lewis H. Morgan: «Ancient Society» II, c. IX, IV, c. 1. III c. V.

ρην, τὴν κίτρινην ἢ τὴν ἐρυθράν, καὶ οἱ ὅποιοι κατοικοῦν εἰς τὴν εὐκρατον ζώνην, τὸν ἰσημερινὸν ἢ τοὺς πόλους, δὲν διακρίνονται μεταξύ των, ἢ ἀπὸ τὰ στάδια τῆς ἰδανικῆς ἱστορίας τοῦ Vico, τὴν ἱστορικὴν κοιτίδα τοῦ Morgan, τὴν βαθμίδα τῆς οἰκονομικῆς κλίμακος τοῦ Μάρξ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφθασαν, εἰς τρόπον ὥστε, ὁ μᾶλλον ἀνεπτυγμένος λαός, δεικνύει εἰς αὐτούς, οἱ ὅποιοι εἶναι ὀλιγώτερον αὐτοῦ προηγμένοι, τὴν εἰκόνα τοῦ ἰδίου αὐτῶν μέλλοντος.

Καὶ τὰ πνευματικὰ ὅμως προϊόντα δὲν διαφεύγουν τὸν νόμον τοῦ Vico. Οἱ γραμματολόγοι καὶ οἱ φιλόλογοι, ἀνεκάλυψαν ὅτι, διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν λέξεων καὶ τῶν γλωσσῶν, οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν φυλῶν, ἠκολούθησαν τοὺς αὐτοὺς κανόνας. Οἱ Φολκκλορισταὶ συνέλεξαν ἀπὸ τοὺς ἀγρίους λαοὺς τόσον ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς πολιτισμένους, τοὺς αὐτοὺς μύθους, ὁ δὲ Vico, εἶχε ἤδη διαπιστώσει παρ' αὐτοῖς, τὰς αὐτὰς παροιμίας. Πολλοὶ Φολκκλορισταὶ, ἀντὶ νὰ θεωρήσουν τοὺς ὁμοίους μύθους ὡς προϊόντα τῶν λαῶν οἱ ὅποιοι δὲν τοὺς διατηροῦν παρὰ μόνον ἀπὸ προφορικῆς παραδόσεως, νομίζουσι ὅτι ἐπενοήθησαν εἰς ἓνα μοναδικὸν κέντρον, ἐκ τοῦ ὁποίου, κατόπιν διεδόθησαν εἰς τὴν γῆν. Τοῦτο, εἶναι ἀπαράδεκτον καὶ ἔρχεται εἰς φανεράν ἀντίφασιν πρὸς ὅ,τι διεπιστώθη σχετικῶς μὲ τοὺς κοινωνικοὺς θεσμούς, καὶ τὰ ἄλλα προϊόντα, τόσον τὰ πνευματικὰ, ὅσον καὶ τὰ ὑλικά.

Ἡ ἱστορία τῆς ἰδέας τῆς ψυχῆς, καὶ τῶν ἰδεῶν τὰς ὁποίας αὐτὴ ἐδημιούργησεν, εἶνε ἐν ἑκ τῶν μᾶλλον περιέργων παραδειγμάτων τῆς ἀξιοσημειώτου ὁμοιομορφίας τῆς ἀναπτύξεως τῆς σκέψεως. Ἡ ἰδέα τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν εἰς τοὺς ἀγρίους, ἔστω καὶ τῆς κατωτέρας βαθμίδος, εἶναι μία ἐκ τῶν πρώτων διανοητικῶν τῶν ἐπινοήσεων. Ἐπινοηθεῖσα ἅπαξ ἡ ψυχὴ, ὥφειλε νὰ ἐξασφαλίσῃ μίαν διαμονὴν ὑπὸ τὴν γῆν ἢ εἰς τὸν οὐρανόν, ὅπου νὰ ἐγκατασταθῇ μετὰ θάνατον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐμποδισθῇ νὰ ἀλητεύῃ χωρὶς κατοικίαν καὶ νὰ ταράττῃ τοὺς ζῶντας. Ἡ ἰδέα τῆς ψυχῆς, ζωηρο-

τάτη εἰς τοὺς ἀγρίους καὶ βαρβάρους λαοὺς, ἀφοῦ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπιπόησιν τῆς ἰδέας τοῦ Μεγάλου πνεύματος καὶ τοῦ Θεοῦ, ἐξαφανίζεται εἰς τοὺς λαοὺς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔφθασαν εἰς ἓνα βαθμὸν ἀνωτέρας ἀναπτύξεως, διὰ νὰ μὴ ἀναγεννηθῇ εἰς αὐτοὺς, μὲ μίαν νέαν ζωὴν καὶ δύναμιν, παρὰ ὅταν φθάσαιν οὗτοι εἰς ἓνα νέον σταθμὸν ἐξελιξεως. Οἱ ἱστορικοὶ, ἀφοῦ ἐσημείωσαν εἰς τὰ ἱστορικά ἔθνη τῆς Μεσογείου τὴν παντελεῖ ἔλλειψιν τῆς ἰδέας τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία μολαταῦτα ὑπῆρχε παρ' αὐτοῖς, κατὰ τὴν ἀγρίαν αὐτῶν περίοδον, διαπιστώνουν τὴν ἀναγέννησιν τῆς, μερικοὺς αἰῶνας πρὸ τῆς Χριστιανικῆς περιόδου, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν ἐπίμονον διατήρησιν τῆς, μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. — Ἐνασμενίζονται νὰ ἀναφέρουν τὰ παράδοξα αὐτὰ φαινόμενα τῆς ἐξαφανίσεως καὶ τῆς ἐπανεμφανίσεως μιᾶς ἰδέας τόσον κεφαλαϊώδους. Χωρὶς ὅμως νὰ ἀποδίδουν εἰς αὐτὰ σπουδαιότητα καὶ χωρὶς νὰ σκέπτονται νὰ ἀναζητήσουν τὴν ἐξήγησιν τῶν, τὴν ὁποίαν, ἄλλως τε, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ εὑρουν, εἰς τὸ πεδῖον τῶν ἐρευνῶν τῶν, καὶ τὴν ὁποίαν δὲν δύνανται νὰ ἐλπίζουν, ὅτι θ' ἀνακαλύψουν χωρὶς νὰ ἐφαρμόσουν τὴν ἱστορικὴν μέθοδον τοῦ Μάρξ, καὶ χωρὶς νὰ τὴν ἀναζητήσουν εἰς τὰς μεταμορφώσεις τοῦ οἰκονομικοῦ κόσμου.

Οἱ σοφοί, οἱ ὅποιοι ἀνεκάλυψαν τὰς πρωτογόνους μορφὰς τῆς οἰκογενείας, τῆς ἰδιοκτησίας, καὶ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν, ἀπερροφήθησαν πάρα πολὺ ἀπὸ τὰς ἀναζητήσεις τῶν, διὰ νὰ εὑρουν τὸν καιρὸν νὰ διαπιστώσουν τὰ αἷτια τῶν μεταμορφώσεών τῶν. Δὲν ἔγραψαν παρὰ μίαν περιγραφικὴν ἱστορίαν, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου ὀφείλει νὰ εἶναι περιγραφικὴ, συγχρόνως καὶ ἐπεξηγηματικὴ.

Ὁ Vico πιστεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ ἀσυνείδητος κινήτηρ τῆς ἱστορίας καὶ ὅτι αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις εἶναι τὰ

ἀνθρώπινα ἐλαττώματα μᾶλλον, ἢ αἱ ἀρεταί του. Δὲν εἶναι ἡ ἀφιλοκέρδεια, ἡ γενναιοφροσύνη καὶ ὁ ἀνθρωπισμός, ἀλλὰ «ἡ ἀγριότης, ἡ φιλαργυρία καὶ ἡ φιλοδοξία», αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦν καὶ ἀναπτύσσουν τὰς κοινωνίας. «Τὰ τρία αὐτὰ ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα παραπλανοῦν τὸ ἀνθρώπινον εἶδος, δημιουργοῦν τὸν στρατόν, τὸ ἔμποριον καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν — la corte — καὶ τὰς συνεπείας αὐτῶν : τὸ θάρρος, τὸν πλοῦτον, τὴν σοφίαν τῶν δημοκρατιῶν, εἰς τρόπον ὥστε τὰ τρία αὐτὰ ἐλαττώματα, ἱκανὰ νὰ καταστρέψουν τὸ ἀνθρώπινον εἶδος, ἐπὶ τῆς γῆς, δημιουργοῦν τὴν ἀστικὴν εὐτυχίαν».

Τὸ ἀπροσδόκητον αὐτὸ ἀποτέλεσμα δίδει εἰς τὸν Vico τὴν ἀπόδειξιν «τῆς ὑπάρξεως μιᾶς θείας προνοίας, ἐνὸς θείου πνεύματος, τὸ ὁποῖον μὲ τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων, ἀπερροφημένων ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὰ ἀτομικά των συμφέροντα—τὰ ὁποῖα θὰ τοὺς ἔκαμναν νὰ ζοῦν ἐν μονώσσει, ὡς τὰ ἀγρία θηρία—ὀργανώνει τὴν ἀστικὴν τάξιν, ἡ ὁποῖα μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ζῶμεν μέσα εἰς μιαν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν» (Degli Elem. VII).

Ἡ θεία πρόνοια, ἡ ὁποῖα διευθύνει τὰ κακὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων, εἶναι μία ἐπανέκδοσις τοῦ λαϊκοῦ ἀξιώματος : ὁ ἄνθρωπος δρᾷ καὶ ὁ Θεὸς τὸν ὀδηγεῖ. Ποία ἄραγε εἶναι ἡ θεία αὐτὴ πρόνοια τοῦ Ἰταλοῦ φιλοσόφου καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸς τῆς λαϊκῆς σοφίας, οἱ ὁποῖοι ὀδηγοῦν τὸν ἄνθρωπον, τῇ βοήθειᾳ τῶν ἐλαττωμάτων του καὶ τῶν παθῶν του ;

«Ὁ τρόπος παραγωγῆς», λέγει ὁ Μάρξ.

Ὁ Vico, συμφωνῶν πρὸς τὴν λαϊκὴν λογικὴν, βεβαιώνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μόνος δημιουργεῖ τὰς κινητηρίους δυνάμεις τῆς ἱστορίας. Αἱ ἀνάγκαι ὅμως καὶ τὰ πάθη του, ἀγαθὰ καὶ ὀλέθρια, δὲν εἶναι ποτὲ ποσοτικῶς ἀμετάβλητα, ὅπως πιστεύουν οἱ ἰδεαλισταί, διὰ τοὺς ὁποῖους ὁ ἄνθρωπος παραμένει πάντοτε ὁ ἴδιος. Ἡ μητρικὴ ἀγάπη, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ κληρονομία αὐτῆ τῶν ζώων, ἄνευ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὴν ἀγρίαν κατάστασιν, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ζήσῃ καὶ νὰ διαιωνίσῃ τὸ εἶδος του,

ἐλαττώνεται μὲ τὸν πολιτισμὸν, εἰς σημεῖον ὥστε νὰ ἐξαφανίζεταί εἰς τὰς μητέρας τῶν πλουσίων τάξεων, αἱ ὁποῖαι, εὐθύς ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδιοῦ των, ἀπαλλάσσονται αὐτοῦ καὶ τὸ ἐμπιστεύονται εἰς φροντίδας μισθωτῶν. Ἄλλαι πολιτισμέναι γυναῖκες, δοκιμάζουσι τήσων ὀλίγον τὴν ἀνάγκην τῆς μητρότητος, ὥστε διατυπώσων τὴν εὐχὴν νὰ μείνουσι παρθένοι (*). Ἡ πατρικὴ ἀγάπη καὶ ἡ φυλετικὴ ζηλοτυπία, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ ἐκδηλωθοῦν εἰς τὴν ἀγρίαν φυλάν, καθὼς καὶ εἰς τὰς βαρβάρους, κατὰ τὴν πολυανδρικήν περίοδον, ἀναπτύσσονται—ἀντιθέτως—εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον εἰς τοὺς πολιτισμένους λαούς. Τὸ αἶσθημα τῆς ἰσότητος, ζωηρὸν καὶ ὑπερέχον εἰς τοὺς ἀγρίους καὶ τοὺς βαρβάρους, οἱ ὁποῖοι ζοῦν εἰς κοινότητα, μέχρι σημεῖον ἀπαγορεύσεως τῆς κατοχῆς καὶ ἑνὸς ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον οἱ ἄλλοι δὲν δύνανται ν' ἀποκτήσουσι, ἔχει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐξαλειφθῆ, ἀφότου ὁ ἄνθρωπος ζῇ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ὥστε οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ μισθωτοὶ τοῦ πολιτισμοῦ νὰ δέχωνται μὲ ἐγκαρτέρησιν, ὡς κάτι θεῖον φυσικὸν καὶ μοιραῖον, τὴν ὑποδεστέραν κοινωνικὴν των θέσιν.

Οὕτω λοιπόν, ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως, τὰ βασικά πάθη μεταμορφοῦνται, ἐλαττώνονται καὶ ἐξαφανίζονται, ἐνῶ, ἀντιθέτως, ἄλλα τοιαῦτα δημιουργοῦνται καὶ μεγαλώνουσι. Τὸ νὰ μὴ ἀναζητοῦμεν παρὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰς καθοριστικὰς αἰτίας τῆς παραγωγ-

(*) Παρατηρεῖται ἓνα παρόμοιον φαινόμενον εἰς μερικά ἔθνη, τὰ ὁποῖα ἠδυνήθησαν νὰ δημιουργήσουσι κοινωνικὸν περιβάλλον. Ἡ βασίλισσα τῶν μελισσῶν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ μητέρα τῆς κυψέλης, δὲν ἀπασχολεῖται μὲ τὰ παιδιά της καὶ σκοπώνει μάλιστα τὰς κόρας της, τὰς ἐφοδιασμένας μὲ γεννητικὰ ὄργανα, καὶ τὰς ὁποίας αἱ σὺδέτεροι ἐργάτιδες πρέπει νὰ προστατεύουσι ἀπὸ τῆς μητρικῆς μανίας. Μερικά εἶδη ὀρνίθων, αἱ ὁποῖαι κατ' ἐπιφυλάξιν ἐκτρέφονται, ἔχουσι χάσει τὸ ἑστικτὸν τῆς μητρότητος, καὶ, μ' ὄλον ὅτι γεννοῦσι πολλὰ υἱά, δὲν τὰ κλωσσὸν ποτέ.

γῆς καὶ ἐξελίξεως των, θὰ ἐσήμαινε τὴν παραδοχὴν τοῦ ὅτι, ἂν καὶ ζῆ οὗτος ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ κοινωνίᾳ, δὲν ὑφίσταται μολοντοῦτο τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος. Μία τοιαύτη ὑπόθεσις δὲν δύναται νὰ γεννηθῆ, ἔστω καὶ εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τοῦ μᾶλλον λεπτολόγου ἰδεαλιστοῦ, διότι κανεὶς δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ διίσχυρισθῆ, ὅτι πρέπει νὰ ἀπαντῶμεν τὸ αὐτὸ αἶσθημα αἰδοῦς εἰς μίαν γυναῖκα εὐπάρου οἰκογενείας, καὶ εἰς μίαν δυστυχῆ, ἣ ὁποία κερδίζει τὰ μέσα τῆς συντηρήσεώς της, πωλοῦσα τὸ σῶμα της, τὴν αὐτὴν ταχύτητα εἰς τὴν κατὰστροφωσιν ἑνὸς λογαριασμοῦ εἰς ἓνα τραπεζιτικὸν ὑπάλληλον καὶ ἓνα ἀκαδημαϊκόν, τὴν αὐτὴν εὐκίνησιν τῶν χειρῶν εἰς ἓνα πιανίσταν ἐξ ἑπαγγέλματος καὶ ἓνα ἐργάτην. Εἶναι λοιπὸν ἀναντίρρητον, ὅτι ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος, ὁ διανοούμενος καὶ ἠθικὸς, ὑφίσταται ἀσυνειδήτως ἀλλὰ βεβαίως, τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος, ἐν τῷ ὅποιῳ κινεῖται.

IV

ΤΟ ΦΥΣΙΚΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΧΝΗΤΟΝ

Ἡ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ περιβάλλοντος, δὲν εἶναι μόνον ἄμεσος: δὲν συντελεῖται δηλ. μόνον ἐπὶ τοῦ δρῶντος ὄργανου, ἐπὶ τῆς χειρὸς, εἰς τὴν περιπτωσιν τοῦ πιανίστα καὶ τοῦ ἐργάτου ἐπὶ ἑνὸς ἐγκεφαλικῷ τμήματι, εἰς τὴν περιπτωσιν τοῦ τραπεζιτικοῦ ὑπαλλήλου καὶ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ: ἐπὶ τῆς εἰδικῆς ἐννοίας, εἰς τὴν περιπτωσιν τῆς τιμίας γυναικὸς καὶ τῆς πόρνῆς. Εἶναι ἀκόμη καὶ ἕμμεσος καὶ ἀντανακλῆ ἐφ' ὄλων τῶν ὀργάνων. Ἡ γενίκευσις αὐτῆ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, τὴν ὁποίαν ὁ Geoffroy Saint Hilaire προσδιώρισε μὲ τὸν χαρακτηριστικὸν ὀρισμὸν «Ἐξάρτησις τῶν ὀργάνων», καὶ τὴν ὁποίαν οἱ σύγχρονοι φυσιοδίφαι ἀποκαλοῦν «νόμον τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως», διατυπώνεται ὡς ἐξῆς ὑπὸ τοῦ

Cuvier : « Πᾶν ὀργανικὸν ὄν, σχηματίζει ἓνα σύνολον, ἓνα σύστημα ἐνιαῖον καὶ κλειστὸν, τοῦ ὁποῖου τὰ μέρη ἀντιστοιχοῦν καὶ συναγωνίζονται, διὰ τὴν αὐτὴν ὀριστικὴν ἐπίδρασιν, διὰ μιᾶς δράσεως ἀμοιβαίας. Κανὲν ἐκ τῶν μερῶν αὐτῶν, δὲν δύναται νὰ ἀλλάξῃ, χωρὶς καὶ τὰ ἄλλα μέρη νὰ ἀλλάξουν ἐπίσης» (*).

Ἡ μορφή, ἐπὶ παραδείγματι, τῶν ὀδόντων ἐνὸς ζώου, δὲν δύναται νὰ μεταβληθῇ, διὰ μίαν οἰανδήποτε αἰτίαν, χωρὶς ἢ μεταμόρφωσις αὐτῆ νὰ συνεπάγεται μεταμόρφωσιν τῶν σιαγόνων, τῶν μασητήρων μυῶν, τῶν ὀστέων τοῦ κρανίου, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι προσκεκολλημένος, τοῦ ἐγκεφάλου αὐτοῦ, τοῦ περιεχομένου ἐν τῷ κρανίῳ (**), τῶν ὀστέων καὶ τῶν μυῶν οἱ ὁποῖοι ὑποβαστάζουν τὴν κεφαλὴν, τοῦ σχήματος καὶ τοῦ μήκους τῶν ἐντέρων, ἐν μιᾷ λέξει ὅλων τῶν μερῶν τοῦ σώματος. Αἱ μεταβολαὶ αἱ ὁποῖαι συνετελέσθησαν εἰς τοὺς ἐμπροσθίους πόδας, μόλις αὐτοὶ ἔπαυσαν νὰ χρησιμεύουν εἰς τὸ βᾶδισμα, εἶχον ὡς συνέπειαν ὀργανικὰς μεταλλαγὰς, αἱ ὁποῖαι τελικῶς ἀπε-

(*) Cuvier : « Discours sur la révolution de la surface du Globe ».

(**) Οἱ ἀνατόμοι φρονοῦν, ὅτι οἱ κροταφικοὶ μῦες, οἱ ὁποῖοι εἰς τὰ σαρχοφάγα ζῶα καὶ πολλοὺς πιθήκους συνδέονται εἰς τὸν θόλον τοῦ κρανίου καὶ τὸ περιβάλλουν ὡς κλοιός, συμπιέζοντες τὴν κρανιακὴν κοιλότητα, ἐμποδίζουν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐγκεφάλου, περιορισμένου, σχετικῶς, πρὸς τὸν ἐγκέφαλον τῶν ζώων, τὰ ὁποῖα, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, ἔχουν ἓνα μηχανισμόν μασσητικὸν ὀλίγον ἀνεπτυγμένον καὶ κροταφικοὺς μῦς ὀλίγον ἰσχυροὺς. Ὁ R. Anthony, ἀφαιρέσας ἀπὸ δύο ἀκύλους, μόλις γεννηθέντας, ἓνα τῶν κροταφικῶν μυῶν, διεπίστωσεν, ὀλίγους μῆνας βραδύτερον, ὅτι τὸ ἥμισυ τοῦ κρανίου, τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν ἀφαιρεθέντα μῦν, ἦτο περισσότερο κυρτὸν καὶ ὅτι τὸ ἐγκεφαλικὸν ἡμισφαίριον εἶχεν ἀξήσει κατ' ὄγκον. (Comptes rendus de l' Académie de Sciences, 23 Νοεμβρίου 1903).

χώρησαν τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ τοὺς ἀνθρωποειδεῖς πιθήκους.

Δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ προβλέπωνται καὶ νὰ κατανοοῦνται αἱ μεταβολαί, τὰς ὁποίας συνεπάγεται ἡ μεταβολὴ ἐνὸς οἰουδήποτε ὄργανου. Οὕτω, διατὶ ἡ θραῦσις ἐνὸς ποδός, ἢ ἡ ἀποκοπὴ ἐνὸς ὄρχεος ἐνὸς μυρिकाστικοῦ, συνεπάγεται ἀτροφίαν τῶν κεράτων του, εἰς τὴν ἀντίθετον πλευρὰν τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ ; Διατὶ αἱ λευκαὶ γαλαί, εἶναι κωφαί ; Διατὶ τὰ θηλαστικά τῶν ὁποίων οἱ πόδες ἀπολήγουν εἰς ὄπλην, εἶναι φυτοφάγα, καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔχουν πέντε δακτύλους, ἐφωδιασμένους μὲ ὄνυχας, εἶναι σαρκοφάγα ;

Μιὰ ἀπλὴ ἀλλαγὴ εἰς τὰς συνηθείας, ὑποβάλουσα ἐν ἡ περισσότερα ὄργανα εἰς ἀσυνήθιστον χρησιμοποίησιν, ἔχει πολάκις, ὡς συνέπειαν βαθείας ἀλλοιώσεις, εἰς ὀλόκληρον τὸν ὄργανισμὸν. Ὁ Darwin λέγει ὅτι ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος ὅτι ὠρισμένα εἶδη ἀγελάδων τῆς Σκωτίας, βόσκουν συνεχῶς ἐπὶ ἐπικλινούσιν ἐδάφους, ἐπῆλθον μεταβολαί εἰς τὸν σκελετὸν αὐτῶν. Οἱ φυσιολογοὶ, συμφωνοῦν πρὸς τοῦτο, θεωροῦντες ὅτι τὰ κήτη : φάλαινα, φυσητήρες, δελφίνες, εἶναι ἀπόγονοι ἀρχαίων θηλαστικῶν τῆς ξηρᾶς, τὰ ὁποῖα, εὗρισκοντα εἰς τὴν θάλασσαν ἀφθονωτέραν τροφήν καὶ κατὰ εὐκολότερον τρόπον, κατέστησαν ὑδροβία. Τὸ νέον αὐτὸ ζωϊκὸν εἶδος, μετεσχημάτισε τὰ ὄργανά του, ἀφῖνον εἰς ὑποτυπώδη κατάστασιν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀχρηστεύσει πλέον, καὶ ἀναπτύσσον τὰ ἄλλα καὶ προσαρμοζόν αὐτὰ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ὑγροῦ περιβάλλοντος. Τὰ φυτὰ τῆς Σαχάρας, διὰ νὰ προσαρμοσθοῦν πρὸς τὸ ἄνυδρον περιβάλλον των, ἠναγκάσθησαν νὰ λεπτύνουν τὸν κορμὸν των καὶ νὰ ὀλιγοστεύσουν τὰ φύλλα των, εἰς δύο ἢ τέσσαρα, νὰ τὰ περιβάλουν μὲ ἓνα κηρώδες στρώμα διὰ νὰ ἐμποδίζουσι τὴν ἐξάτμισιν, καὶ νὰ ἐπεκτείνουσι πολὺ τὰς ρίζας των, ἀναζητοῦντα ὑγρασίαν. Τὰ βλαστικά των φαινόμενα, συντελοῦνται εἰς ἐποχὰς ἀντιθέτους τῶν συνηθισμένων. Κοιμῶνται τὸ θέρος, τὴν θερινὴν ἐποχὴν, καὶ θάλλουσι τὸν χειμῶνα τὸν ψυχρὸν καὶ

ύγρὸν. Τὰ φυτὰ τῆς ἐρήμου, παρουσιάζουν, ὅλα, ἀνάλογα χαρακτηριστικά. Ἐνα δοθὲν περιβάλλον συνεπάγεται τὴν ὑπαρξίν ὄντων, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζουσι ἓνα σύνολον καθωρισμένων χαρακτηριστικῶν.

Τὰ κοσμικὰ ἢ φυσικὰ περιβάλλοντα, πρὸς τὰ ὁποῖα ὑφείλουσι νὰ προσαρμοσθοῦν τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, ἐπὶ ποινῇ ἀφανισμοῦ των, σχηματίζουσι, ὅπως τὸ ὄργανικὸν ὄν τοῦ Cuvier, σύνολα, καὶ συστήματα πολύπλοκα καὶ χωρὶς ὀρισμένα ἐν τῷ διαστήματι ὕρια, τῶν ὑποσίων τὰ μέρη, εἶναι : γεωλογικὴ σύστασις, καὶ σχηματισμὸς τοῦ ἐδάφους, γειννίαισι πρὸς τὸν ἡμερινόν, ἕξαρσις ὑπεράνω τῆς στάθμης τῆς θαλάσσης, ρεύματα ὕδατος τὰ ὁποῖα τὰ ποτίζουσι, πλῆθος βροχῶν καὶ ἡλιακῆς θερμότητος τὴν ὁποῖαν ἐναποθηκεύουσι κτλ. ζῶα καὶ φυτὰ, τὰ ὁποῖα ἐκεῖ ζοῦν.

Τὰ μέρη αὐτὰ, ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἄλληλα, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ἐν ἑξ αὐτῶν δὲν δύναται νὰ μεταβληθῆ, χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ τὴν μεταμόρφωσιν καὶ τῶν ἄλλων. Αἱ μεταβολαὶ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, διότι ἀκριβῶς, εἶναι ὀλιγώτερον ταχεῖαι ἀπὸ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι συντελοῦνται εἰς τὰ ὄργανικὰ ὄντα, δύναται ἐπίσης νὰ ἐκτιμηθοῦν. Τὰ δάση, ἐπὶ παραδείγματι, ἔχουσι κάποιαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς θερμοκρασίας, καὶ τῶν βροχῶν, καὶ συνεπῶς, καὶ ἐπὶ τῆς ὑγρασίας καὶ τῆς βλαστήσεως τοῦ ἐδάφους. Ὁ Darwin ἀπέδειξεν ὅτι πολλὰ ζῶα, φαινομενικῶς ἀσημαντα, ὅπως οἱ σκώληκες, ἔπαιξαν ἕναν ἀξιόλογον ρόλον εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς φυτικῆς γῆς. Ὁ Berthelot καὶ οἱ Hellriegel καὶ Willgarth, ἀπέδειξαν ὅτι τὰ βακτηρίδια, τὰ ὁποῖα ἀφθονοῦν εἰς τὰ ὀζώδη τμήματα τῶν ριζῶν τῶν λαχανοειδῶν, εἶναι γονιμοποιὰ στοιχεῖα τοῦ ἐδάφους. Ὁ ἄνθρωπος, μὲ τὴν ἀνάπτυξίν του καὶ τὴν μόρφωσιν, ἕξασκεῖ μίαν ἀξιοσημεῖωτον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Αἱ ἐκδασώσεις τῆς ὁποίας ἤρχισαν οἱ Ῥωμαῖοι, μετέβαλον εἰς ἀκατοικήτους ἐρήμους εὐφόρους χώρας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς.

Τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα καὶ ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὴν φυσικὴν

των κατάστασιν, ύφιστάμενα τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, χωρὶς ἄλλο μέσον ἀντιστάσεως ἀπὸ τὴν εὐκολίαν τῆς προσαρμογῆς τῶν ὀργάνων των, καταλίγουν νὰ διαφέρουν ἀλλήλων, ἐνῶ εἶχον κοινὴν τὴν καταγωγὴν, εἰς ἐπὶ ἑκατοντάδας ἢ χιλιάδας γενεῶν, ἔζησαν εἰς διαφορετικὰ φυσικὰ περιβάλλοντα. Τὰ ἀνόμοια φυσικὰ περιβάλλοντα, τείνουν λοιπόν, εἰς τὸ νὰ καταστήσουν ἀνομοίους τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα. Καὶ πραγματικῶς, αἱ διαφοροὶ ἀνθρώπινοι φυλαί, ἐσχηματίσθησαν κατὰ τὴν ἀγρίαν περίοδον τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ ἀνθρώπος, ὄχι μόνον μεταβάλλει μὲ τὴν βιομηχανίαν του τὸ φυσικὸν περιβάλλον, ἐν τῷ ὁποίῳ ζεῖ, ἀλλ' ἀκόμη δημιουργεῖ, ἀπὸ τὸ κάττε τι, ἓνα περιβάλλον τεχνητὸν ἢ κοινωνικόν, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐπιτρέπει, ἂν ὄχι ν' ἀπαλάξῃ τὸν ὀργανισμόν του, ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τοῦλάχιστον ὅμως, νὰ τὴν ἐλαττώσῃ σημαντικῶς. Τὸ τεχνητὸν ὅμως αὐτὸ περιβάλλον, ἔξασκεῖ, μὲ τὴν σειρὰν του, μίαν κάποιαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, δημιουργηθέντα ἀπὸ τὸ φυσικὸν περιβάλλον. Ὁ ἀνθρώπος λοιπόν, ὅπως καὶ τὰ ἔξημερωμένα φυτὰ καὶ ζῶα, ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν καὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος.

Τὰ τεχνητὰ ἢ κοινωνικὰ περιβάλλοντα, τὰ ὁποῖα οἱ ἀνθρώποι ἐδημιούργησαν βαθμηδόν, διαφέρουν μεταξύ των, κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς κατασκευῆς των καὶ τῆς περιπλοκῆς αὐτῶν. Τὰ περιβάλλοντα ὅμως τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ κατασκευῆς καὶ περιπλοκῆς, παρουσιάζουν μεταξύ των μεγάλας ὁμοιότητας, οἰαδιῆποτε καὶ ἂν εἶναι αἱ ἀνθρώπινοι φυλαὶ αἱ ὁποῖαι τὰ ἐδημιούργησαν καὶ ἡ γεωγραφικὴ των θέσις. Εἰς τρόπον ὥστε, ἐνῶ ὁ ἀνθρώπος ἔξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται τὴν ἀλλοιωτικὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀνομοίων φυσικῶν περιβαλλόντων, ὑφίσταται, ὡς ἐκ περισσοῦ, καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὁμοίων τεχνητῶν, τὰ ὁποῖα τείνουν νὰ ἐλαττώσουν τὰς διαφορὰς τῶν φυλῶν καὶ νὰ ἀναπτύξουν παρ' αὐταῖς, τὰς αὐτὰς ἀνάγκας, τὰ αὐτὰ συμφέροντα, τὰ αὐτὰ πάθη, καὶ τὴν αὐτὴν νοοτροπίαν.

Τὰ ὅμοια φυσικὰ περιβάλλοντα, ἕξ ἄλλου, ὡς ἐκεῖνα, ἐπὶ παραδείγματι, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γεωγραφικοῦ μήκους καὶ πλάτους, ἐξασκοῦν μίαν ἀνάλογον ἐνοποιητικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν φυτῶν καὶ ζώων τὰ ὁποῖα ζοῦν ἐκεῖ καὶ ἔχουν, συνεπῶς, ἀνάλογον, μεταξύ των, τὸν ζωϊκὸν καὶ φυτικὸν τῶν κόσμον. Τὰ ὅμοια τεχνητὰ περιβάλλοντα, τείνουν λοιπὸν εἰς τὸ νὰ ἐνοποιήσουν τὸ ἀνθρώπινον εἶδος, τὸ ὁποῖον, τὰ ἀνόμοια φυσικὰ περιβάλλοντα ἐχώρισαν εἰς φυλάς καὶ ὑπο-φυλάς.

Τὸ φυσικὸν περιβάλλον, ἐξελίσσεται μὲ μίαν τόσον μεγάλην βραδύτητα, ὥστε τὰ φυτικά καὶ ζωϊκὰ εἶδη, τὰ ὁποῖα εἶναι προσηρμοσμένα εἰς αὐτό, φαίνονται ἀμετάβλητα. Τὸ τεχνητὸν περιβάλλον, ἀντιθέτως, ἐξελίσσεται μὲ αὐξουσαν ταχύτητα. Καὶ εἶναι ὁ λόγος αὐτὸς διὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνιῶν των, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν ζώων καὶ φυτῶν, εἶναι τόσον ἐξαιρετικῶς ποικίλλη.

Τὰ τεχνητὰ περιβάλλοντα, ὅπως καὶ τὸ ὀργανικὸν ὄν καὶ τὸ φυσικὸν περιβάλλον, σχηματίζουν σύνολα, σύνθετα συστήματα χωρὶς ὄρια, καθορισμένα ἀπὸ τὸ διάστημα καὶ τὸν χρόνον, τῶν ὁποίων τὰ τμήματα ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἄλληλα καὶ εἶναι τόσον στενῶς συνδεδεμένα, ὥστε κανὲν ἐκ τούτων δὲν δύναται νὰ μεταβληθῇ μόνον του, χωρὶς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα νὰ κλονισθοῦν καὶ νὰ ἀναγκασθοῦν νὰ ὑποστοῦν καὶ αὐτὰ μεταβολάς.

Τὸ τεχνητὸν ἢ κοινωνικὸν περιβάλλον, τὸ ὁποῖον ἔχει μίαν ἐξαιρετικὴν ἀπλότητα καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα μικρὸν ἀριθμὸν μερῶν, παρὰ τοῖς ἀγρίοις λαοῖς, περιπλέκεται, καθόσον ὁ ἀνθρώπος προσδεύει ἀπὸ τὴν προσθήκην νέων μερῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν προϋπαρχόντων. Ἐχει σχηματισθῆ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς ἱστορικῆς περιόδου, ἀπὸ τοὺς οἰκονομικοὺς, κοινωνικοὺς, πολιτικοὺς καὶ δικαστικοὺς θεσμούς, ἀπὸ τὰς παραδόσεις, τὰς συνηθείας, τὰ ἥθη καὶ τὴν ἠθικὴν, ἀπὸ κοινὴν ἔννοιαν καὶ γνώμην, ἀπὸ τὰς θρησκείας, τὴν φιλολογίαν, τὸς τέχνας, τὴν φι-

λοσοφίαν, τὰς ἐπιστήμας, τοὺς τρόπους παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς κτλ. καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ζῶντας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ὄλων αὐτῶν. Τὰ μέρη αὐτά, μεταβαλλόμενα καὶ δρῶντα, τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ, ἐδημιούργησαν μίαν σειρὰν κοινωνικῶν περιβαλλόντων ὄλοῦν καὶ περισσότερον πολυπλόκων καὶ ἐκτεταμένων, τὰ ὅποια, προϊόντος τοῦ χρόνου, μετέβαλον τοὺς ἀνθρώπους, διότι, ὅπως τὸ φυσικὸν περιβάλλον, καὶ ἓνα δοθὲν κοινωνικὸν τοιοῦτον, συνεπάγεται τὴν ὑπαρξίν ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι παρουσιάζουν, φυσικῶς καὶ ἠθικῶς, ἓνα σύνολον ἀναλόγων χαρακτήρων. Ἐὰν ὅλα τὰ μέρη αὐτά, τὰ ὅποια ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἄλληλα, ἦσαν σταθερὰ ἢ δὲν ἐποίκιλον, ἢ διὰ μιᾶς ἐξαιρετικῆς βραδύτητος, ὅπως τὸ βάθος τῶν μερῶν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, τὸ τεχνητὸν περιβάλλον θὰ παρέμενεν ἐν ἰσορροπία καὶ δὲν θὰ ἐδημιούργει ἀντιθέσεις. Ἡ ἰσορροπία του, ἀντιθέτως, εἶναι ἐξαιρετικῶς καὶ προοδευτικῶς ἀσταθῆς, διηνεκῶς διαταρασσομένη ἀπὸ τὰς μεταβολάς, τὰς ὁποίας ὑφίσταται οἷονδῆποτε ἐκ τῶν μερῶν της, τὸ ὅποῖον ἐπίδρᾷ καὶ ἐπὶ ὄλων τῶν ἄλλων.

Τὰ μέρη ἐνὸς ὀργανικοῦ ὄντος, ὡς καὶ ἐκεῖνα ἐνὸς φυσικοῦ περιβάλλοντος, ἐπίδρουν τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ, μηχανικῶς, δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅταν κατὰ τὴν πορείαν τῆς ζωικῆς ἐξελίξεως, ἢ κάθετος στάσις, ἔγινε ὀριστικῶς ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, κατέστη ἢ αἰτία τῶν μεταβολῶν ὄλων αὐτοῦ τῶν ὀργάνων. Ὅταν ἡ κεφαλή ἀντὶ νὰ στηρίξεται μὲ ἰσχυροὺς μῦς εἰς τὸ ἄκρον τοῦ λαιμοῦ, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ ἄλλα θηλαστικά, ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῆς σπονδυλικῆς στήλης, οἱ μῦες καὶ τὰ ὀστά, μὲ τὰ ὅποια περιβάλλεται, μετεβλήθησαν καὶ μετεμόρφωσαν, συγχρόνως, τὸ κρανίον, τὸν ἐγκέφαλον κλπ. Ὅταν τὸ στρώμα φυτικῆς γῆς ἐνὸς τόπου αὐξάνῃ, δι' οἷανδῆποτε αἰτίαν, ἀντὶ νὰ ἔχη φυτὰ μαραμμένα, τρέφει ἓνα ὄλοκληρον δάσος, τὸ ὅποῖον μεταβάλλει τὸ ρεῦμα τῶν ὑδάτων, τὸ ὅποῖον ὄλοῦν καὶ αὐξάνει. Τὰ μέρη ὅμως ἐνὸς τεχνητοῦ περιβάλλοντος, δὲν δύνανται νὰ ἐπίδρουν τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ἢ μόνον τῇ ἐπεμβάσει τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ

μεταβληθὲν μέρος πρέπει νὰ ἀρχίσῃ νὰ μεταβάλλῃ φυσικῶς καὶ πνευματικῶς τὸν ἄνθρωπον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπιδρᾷ, καὶ νὰ τοῦ ὑποβάλλῃ τὴν μεταβολάς, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἐπιφέρῃ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων μερῶν, διὰ νὰ τὰ φέρῃ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς πραγματοποιηθείσης προόδου του, ὥστε νὰ μὴ ἐμποδίζεται πλέον, εἰς τὴν ἀνάπτυξίν του, καὶ νὰ μὴ χάσῃ τὴν πρὸς αὐτὰ συνοχήν του. Τὰ μὴ μεταβληθέντα μέρη κάμνουν αἰσθητὸν τὸ σφᾶγμα τῶν μὲ τὰς χρησίμους, ἀκριβῶς, ἰδιότητας, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὰς «καλὰς τῶν ὄψεως», ἢ παρακμὴ τῶν ὁποίων εἶναι ἐπιβλαβής, δημιουργοῦσα πολλὰς «κακὰς ὄψεις», αἱ ὁποῖαι εἶναι τόσον περισσότερον ἀνυπόφοροι, ὅσον αἱ μεταβολαὶ τὰς ὁποίας θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποστοῦν θὰ ἦσαν σπουδαιότατοι. Ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἰσορροπίας τῶν μερῶν τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος δὲν ἐπιτυγχάνεται, συγχνάκις, ἢ δι' ἀγώνων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρονται διὰ τὸ ὑπὸ μεταβολὴν μέρος, καὶ τῶν ἄλλων οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονται διὰ τὰ ὑπόλοιπα μέρη.

Ἡ ἀνάμνησις τῶν ἱστορικῶν γεγονότων—πολὸν προσφάτων, ὥστε νὰ τὰ ἐνθυμούμεθα—ἀποδεικνύει τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος.

Ὅταν ἡ βιομηχανία ἐχρησιμοποίησε τὴν ἐλαστικότητα τοῦ ἀτμοῦ ὡς κινητήριον δύναμιν, ἐξήτησε νέα μέσα διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς καυσίμου ὕλης τῆς, τῶν πρώτων ὑλῶν τῆς καὶ τῶν προϊόντων τῆς. Ὑπέβαλεν εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους βιομηχάνους τὴν ἰδέαν τῶν σιδηροδρόμων, ἢ ὁποῖα ἤρχισε νὰ τίθεται εἰς ἐφαρμογὴν εἰς τὰ ἀνθρακωρυχεῖα τοῦ Gard τῷ 1830 καὶ εἰς τὰ ἀνθρακωρυχεῖα τοῦ Loire τῷ 1832. Τῷ 1829 ὁ Stephenson ἔθεσεν εἰς κίνησιν ἐν Ἀγγλίᾳ τὸν πρῶτον δι' ἀτμομηχανῆς συρμένον συρμόν. Ὅταν ὁμοῦς ἠθέλησαν νὰ ἐπεκτείνουν τὸ μέσον αὐτὸ μεταφορᾶς, προσέκρουσαν εἰς ζῶηράς καὶ πολυαριθμούς ἀντιδράσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ ἔτη ὀλόκληρα ἐπεβράδυναν τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Ὁ Thiers, ἓνας ἐκ τῶν

πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῶν μικροαστῶν, χαίρων τῆς κοινῆς ἐκτιμήσεως, ἀντετάχθη εἰς τοῦτο ἐνεργητικῶς, διότι, ὅπως ἐδήλωσε, «ἓνας σιδηρόδρομος δὲν δύναται νὰ βαδίσῃ». Οἱ σιδηρόδρομοι, πράγματι, ἀνέτρεπαν τὰς πλέον λογικὰς καὶ σταθερὰς ἰδέας καὶ ἀπῆτουν, ἐκτὸς ἄλλων ἀδυνάτων πραγμάτων, βαθείας μεταβολὰς εἰς τὸν τρόπον ἰδιοκτησίας, τὸν χρησιμεύοντα ὡς βᾶσις τοῦ κοινωνικοῦ οἰκονομῆματος τῆς μπουρζουαζίας, κυριάρχου κτὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ ἄστος δὲν ἐδημιούργει μίαν βιομηχανίαν ἢ ἐμπόριον, παρὰ μόνον διὰ τῶν χρημάτων του, τῇ προσθήκῃ, τὸ πολὺ, τῶν χρημάτων τῶν φίλων καὶ γνωστῶν του, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν τιμότητα καὶ ἐπιτηδειότητά του· διηύθυνε τὴν χρησιμοποίησιν τῶν κεφαλαίων καὶ ἦτο ὁ πραγματικὸς καὶ ὀνομαστικὸς ἰδιοκτῆτης τοῦ ἐργοστασίου ἢ τοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου. Οἱ σιδηρόδρομοι ὅμως εἶχον ἀνάγκην διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν τόσον μεγάλων κεφαλαίων, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξευρεθοῦν συνηνωμένα εἰς τὰς χεῖρας μερικῶν ἀτόμων. Ἀπαιτεῖτο λοιπὸν νὰ ἀποφασίσουν πολλοὶ ἄστοι νὰ ἐμπιστευθοῦν τὸ προσφιλές των χρῆμα, τὸ ὅποιον δὲν ἐγκατέλειπον ποτὲ ἀπὸ τὰ μάτια των, εἰς ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων μόλις ἐγνώριζον τὴν ἐπιτηδειότητα, τὸ ὄνομα καὶ τὴν τιμότητα. Λίδοντες ἅπαξ τὰ χρήματά των, ἔχαναν κάθε ἔλεγχον ἐπὶ τῆς χρησιμοποίησεώς των, ἐπὶ πλέον δέ, δὲν θὰ εἶχαν τὴν προσωπικὴν ἰδιοκτησίαν τῶν σταθμῶν, τῶν βαγονιῶν, τῶν ἀτμομηχανῶν κλπ., τὰ ὅποια θὰ ἐδημιούργει τὸ χρῆμα των. Δὲν θὰ εἶχον δικαίωμα, ἢ μόνον εἰς τὰ κέρδη, ἐὰν ὑπῆρχον τοιαῦτα, καὶ ἀντὶ τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια εἶχον κάποιον ὄγκον, βάρος καὶ ἄλλας στερεὰς ἰδιότητας, θὰ ἐλάμβανον ἓνα λεπτὸν καὶ ἐλαφρὸν χαρτί, τὸ ὅποιον θ' ἀντεπροσώπευεν εἰκονικῶς ἓνα μέρος, ἀπειριστόν καὶ ἀσήμαντον, τῆς ὁμαδικῆς ἰδιοκτησίας, καὶ τὸ ὅποιον θὰ ἔφερε τυπωμένον μὲ χονδροῦς χαρακτῆρας τὸ ὄνομα αὐτῆς. Καθ' ὅσον ἐνεθυμοῦντο οἱ ἄστοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποτὲ ἡ ἰδιοκτησία δὲν εἶχε περιβληθῆ

μίαν μορφήν τόσον μεταφυσικήν. Ἡ νέα αὐτὴ μορφή κεφαλαίων, ἣ ὁποία ἀφῆρει ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησίαν τὸν προσωπικὸν χαρακτήρα τῆς, εὗρισκετο εἰς τόσον βιαίαν ἀντίφασιν, πρὸς τὴν μορφήν ἐκείνην τῆς ἰδιοκτησίας, ἣ ὁποία ἐπροξένει τὴν ἡδονὴν τῶν ἀστώων, τὴν ὅποίαν ἐγνώριζον καὶ μετεβίβριζον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ὥστε διὰ τὰ τὴν ὑπερασπισθοῦν καὶ τὴν διαδόσουσιν, δὲν εὐρέθησαν παρὰ ἄνθρωποι βεβαρυνμένοι ἐν ὅλων τῶν ἐγκλημάτων, καὶ θεωρούμενοι ὡς οἱ χειρότεροι ταραξίαι τῆς κοινωνικῆς τάξεως : οἱ σοσιαλισταί. Ὁ Fourier καὶ ὁ Saint-Simon ὑπεστήριξαν τὴν μεταβολὴν τῆς ἰδιοκτησίας εἰς χωρτίναν μετοχάς (*).

(*) Ὁ Fourier εἰς τὸ ἔργον του «Πραγματεία περὶ τῆς παγκοσμίου ἐνότητος», ἀπαριθμεῖ τὰ προσόντα, τὰ ὅποια ἡ νέα αὐτὴ μορφή τῆς ἰδιοκτησίας προσφέρει εἰς τὸν κεφαλαιοῦχον, ὁ ὅποιος : «δὲν διατρέχει κανένα κίνδυνον κλοπῆς, πυρκαϊᾶς ἢ σεισμοῦ». Ἐνας ἀνήλικος δὲν κινδυνεύει ποτὲ νὰ χόσῃ οὔτε νὰ ἀδικηθῇ εἰς τὴν διαχείρισιν καὶ τὰ εἰσοδήματα, διότι ἡ Διεύθυνσις εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τοὺς ἄλλους μετόχους. Ἐνας κεφαλαιοῦχος, κατέχων πέντε ἑκατομμύρια, δύναται ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν περιουσίαν του.. κλπ.». Θὰ ἐξησφάλιζε τὴν κοινωνικὴν εἰρήνην, διότι «αἱ ἐπαναστατικαὶ ὀρέξεις μεταβάλλονται εἰς ἀγάπην πρὸς τὴν τάξιν, ἐάν ὁ ἄνθρωπος καταστῇ ἰδιοκτῆτης». Πράγματι, «ὁ πτωχός, ἔστω καὶ μὴ ἔχων παρὰ ἓνα μόνον τάλληρον, δύναται νὰ λάβῃ μέρος εἰς μίαν λαϊκὴν μετοχὴν, διηρημένην εἰς μικρότατα τεμῆχια καὶ νὰ καταστῇ ἰδιοκτῆτης, εἰς ἓνα ἐλάχιστον μέρος ὀλοκλήρου περιοχῆς, καὶ δύναται νὰ λέγῃ : τὰ παλάτια μ α ς , τὰ καταστήματα μ α ς , οἱ θησαυροὶ μ α ς ».

Οἱ οὐτοπισταὶ σοσιαλισταὶ ἦσαν μᾶλλον οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ κολλεκτιβισμοῦ, παρὰ τῆς ἐργατικῆς χειραφετήσεως. Ἡ «χρυσὴ ἐποχὴ» των, δὲν ἦτο παρὰ ἐποχὴ χρήματος.

Ὁ Ναπολέων III καὶ οἱ συνένογοί του εἰς τὸ πραιξικόπημα

Δύναται τις νὰ συναντήσῃ εἰς τὰς τάξεις τῶν μαθητῶν των τοὺς βιομηχάνους, τοὺς μηχανικοὺς καὶ χρηματιστὰς, οἵτινες προηταίμασαν τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848 καὶ ὑπῆρξαν συνεργοὶ τοῦ πραξικοπήματος τῆς 2 Δεκεμβρίου. Ἐπωφελήθησαν τῆς πολιτικῆς ἐπαναστάσεως διὰ νὰ κινητοποιήσουν τὸ οἰκονομικὸν περιβάλλον, συγκεντρῶσαι οὖν τὰς ἑννέα ἐπαρχιακὰς Τραπεζὰς εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Γαλλίας, νομιμοποιῶντες τὴν νέαν μορφήν τῆς ἰδιοκτησίας, ἐπιτυχάνοντες τὴν παραδοχὴν τῆς ἀπὸ τὴν κοινὴν γνώμην καὶ δημιουργοῦντες τὸ δίκτυον τῶν Γαλλικῶν σιδηροδρόμων.

Ἡ μεγάλη μηχανικὴ βιομηχανία, ἡ ὁποία ὀφείλει νὰ φέρῃ ἀπὸ πολὺ μακρὰν τὴν πρώτην ὕλην τῆς, καὶ τὸ καύσιμον ὑλικὸν τῆς καὶ νὰ μεταφέρῃ, μακρὰν ἐπίσης, τὰ προϊόντα τῆς, δὲν δύναται νὰ ἀνεχθῆ τὴν κατάτμησιν ἑνὸς ἔθνους εἰς μικρὰ αὐτόνομα κρατίδια, ἕκαστον τῶν ὁποίων θὰ ἔχη τὰ τελωνεῖα του, τοὺς νόμους του, ἰδιαιτέρα μέτρα καὶ σταθμὰ, νομίματα, χαρτονομίσματα κλπ. Ἔχει, ἀντιθέτως, ἀνάγκην, διὰ ν' ἀναπτυχθῆ, ἔθνῶν ἠνωμένων καὶ συγκεντρωμένων. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γερμανία δὲν ἱκανοποίησαν τὰς ἀπαιτήσεις αὐτὰς τῆς μεγάλης βιομηχανίας, ἢ μόνον δι' αἱματηρῶν πολέμων. Οἱ κ.κ. Thiers καὶ Proudhon, οἱ ὅποιοι εἶχον τόσον κοινὰ χαρακτηριστικά, καὶ οἱ ὅποιοι ἀντιπροσώπευαν τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τῆς μικρᾶς βιομηχανίας, ὑπῆρξαν ἑνθεροί

ἦσαν γεμάτοι ἀπὸ τολαύτας ἀρχὰς τοῦ οὐτοπιστικοῦ σοσιαλισμοῦ. Διηκολύναν καὶ εἰς τὰ μικρότερα κομποδέματα τὴν συμμετοχὴν εἰς τὰ κρατικὰ εἰσοδήματα, τῶν ὁποίων ἡ κατοχὴ ἦτο μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προνόμιον τῶν πλουσίων μόνον. Ἐδημοκρατοποίησαν τὸ εἰσόδημα, κατὰ τὴν ἔκφρασιν ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, παρέχοντες τὴν δυνατότητα τῆς ἀγορᾶς μεταχῶν ἀξίας 5 ἢ καὶ 1 φράγκου. Ἐπίστευον ὅτι, κάμνοντες τὴν μύζαν νὰ ἐνδιαφερθῆ διὰ τὴν ἐθνικὴν πίστιν, ἠμποδίζαν τὰς πολιτικὰς ἐπαναστάσεις.

ὑποστηρικταὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἐθνῶν τοῦ Πάπα καὶ τῶν Ἰταλῶν πριγκίπων.

Ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ καὶ τροποποιεῖ, διαδοχικῶς, τὰ μέρη τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος, σημαίνει ὅτι ἐξ αὐτοῦ πηγάζουν αἱ κινητήριαι δυνάμεις τῆς ἱστορίας, ὅπως φαντάζεται ὁ Vico καὶ ἡ λαϊκὴ σοφία, καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν Δικαιοσύνην, τὴν Πρόοδον, τὴν Ἐλευθερίαν καὶ τὰς ἄλλας μεταφυσικὰς ἀφρημένους ἐννοίας, ὅπως ἐπαναλαμβάνουν ἀπερισκέπτως καὶ οἱ περισσότερον φιλοσοφοῦντες ἱστορικοί. Αἱ συγκεχυμένα καὶ ἀσαφεῖς αὐταὶ ἰδέαι, ποικίλλουν ἀναλόγως τῶν ἱστορικῶν ἐποχῶν καὶ ἀναλόγως τῶν ὀμαδικοτήτων καὶ τῶν ἀτόμων, μίᾳ καὶ τῆς αὐτῆς ἀκόμη ἐποχῆς, διότι εἶναι αἱ ἀντανανιάσεις τῶν φαινομένων ἐπὶ τῆς διανοίας, τῶν δημιουργουμένων ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος. Ὁ κεφαλαιοῦχος—ἐπὶ παραδείγματι—ὁ μισθωτὸς καὶ ὁ δικαστῆς ἔχουν διαφορητικὰς ἐννοίας διὰ τὴν Δικαιοσύνην. Ὁ σοσιαλιστῆς, λέγων «Δικαιοσύνη», ἐννοεῖ τὴν ἀπόδοσιν εἰς τοὺς μισθωτοὺς παραγωγούς ὅλου τοῦ πλοῦτου πού τοὺς ἀφρηθή, ἐνῶ ὁ καπιταλιστῆς ἐννοεῖ τὴν διατήρησιν τοῦ κλαπέντος αὐτοῦ πλοῦτου, καὶ καθὼς αὐτὸς κατέχει τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἡ ἐννοία τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἀποδίδει εἰς τὴν δικαιοσύνην, κυριαρχεῖ καὶ ἀποτελεῖ τὸν Νόμον, ὁ ὁποῖος καθίσταται Δικαιοσύνη διὰ τὸν Δικαστῆν. Ἀκριβῶς δέ, διότι ὁ αὐτὸς ὄρος καλύπτει ἀντιφατικὰς ἐννοίας, ἡ μπουρζουαζία ἐξ αὐτῶν ἐδημιούργησεν ἓνα μέσον ἀπάτης καὶ κυριαρχίας.

Τὸ μέρος τοῦ τεχνητοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος δίδει εἰς τὸν ἐν αὐτῷ ὄντα ἄνθρωπον μίαν φυσικὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων, ἡ ὁποία, ἀσυνείδητος οὕσα, προκαλεῖ εἰς αὐτὸν ἰδέας καὶ διεγείρει τὰ πάθη του. Ὅταν, ἐπίσης, ὄρᾳ, φαντάζεται ὅτι ἀκολουθεῖ ἐλευθέρως τὰς ὠθήσεις τῶν παθῶν του καὶ τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, ἐνῶ, εἰς τὴν πραγματικότητα, οὐδὲν ἄλλο κάμνει, ἢ νὰ ὑποκύπτῃ εἰς τὰς ἐπιδράσεις ἐνὸς ἐκ τῶν μερῶν τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον δὲν δύνα-

ται νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων μερῶν, ἢ μόνον τῇ μεσολαβήσῃ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν παθῶν του. Ὑπακούων ἀσυνειδήτως εἰς τὴν ἕμμεσον πίεσιν τοῦ περιβάλλοντος, ἀποδίδει τὴν καθοδήγησιν τῶν πράξεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν του εἰς ἓνα θεόν, εἰς μίαν θείαν διάνοιαν ἢ εἰς τὰς ἰδέας τῆς Δικαιοσύνης, τῆς προόδου, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ... Ἐὰν ἡ πορεία τῆς ἱστορίας εἶναι ἀσυνειδήτος, ἀφοῦ, ὅπως λέγει ὁ Hegel, ὁ ἀνθρώπος ἔφθασε πάντοτε εἰς ἀποτέλεσμα διάφορον τοῦ ἐπιδιωκομένου, τοῦτο συμβαίνει διότι δὲν εἶχε, μέχρι σήμερον, συνείδησιν τοῦ αἰτίου τὸ ὁποῖον τὸν ἀναγκάζει νὰ ἐνεργῇ καὶ τὸ ὁποῖον διευθύνει τὰς πράξεις του.

Ποῖον εἶναι τὸ πλεόν ἀσταθὲς μέρος τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον μεταβάλλεται, συχνότερα ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς καὶ εἶναι ἱκανὸν νὰ συγκλονίσῃ τὸ σύνολον;

Ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς, λέγει ὁ Μάρξ.

Ὁ Μάρξ, λέγων : τρόπος παραγωγῆς, ἐννοεῖ τὸν τρόπον καθ' ὃν παράγεται τι, καὶ ὄχι τὸ παραγόμενον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ. Οὕτω, λόγου χάριν, ἐνῶ ὑφαίναν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, μόνον πρὸ ἑνὸς περίπου αἰῶνος ὑφαίνουσι μηχανικῶς. Ὁ μηχανικὸς τρόπος τῆς παραγωγῆς, εἶναι τὸ οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν τῆς συγχρόνου βιομηχανίας. Ἐχομεν ἔμπρὸς μας ἓνα ἀμίμητον παράδειγμα τῆς κεραυνοβόλου καὶ ἀκατανικήτου δυνάμεως, τὴν ὁποίαν κέκτηται διὰ νὰ μεταβάλῃ τοὺς κοινωνικοὺς, οικονομικοὺς, πολιτικοὺς καὶ νομικοὺς θεσμοὺς ἑνὸς ἔθνους. Ἡ εἰσαγωγή του εἰς τὴν Ἰαπωνίαν, ἀνέπτυξεν αὐτήν, μέσα εἰς 25 ἔτη, ἀπὸ φεουδαρχικὸν κράτος τοῦ Μεσαίωγου, εἰς συνταγματικὸν κράτος, τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ κόσμου, καὶ τὴν ἔθεσεν εἰς τὴν γραμμὴν τῶν Μεγάλων δυνάμεων.

Πολλαπλαῖαι αἰτίαι συντρέχουσι εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσουσι τὴν παντοδυναμίαν αὐτήν, εἰς τὸν τρόπον παραγωγῆς. Ἡ παραγωγή ἀπορροφᾷ, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, τὴν ἐνεργητικότητα τῆς μεγάλης πλειονότητος τῶν ἀτόμων ἑνὸς

ἔθνους, ἐνῶ εἰς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος (πολιτική, θρησκεία, φιλολογία κτλ.), ἀπασχολεῖται μία περιορισμένη, μόνον, μειονότης, ἡ ὁποία πρέπει καὶ αὐτὴ νὰ ἐνδιαφερέται διὰ τὴ μέσα τῆς ὕλικῆς διανοητικῆς ὑπάρξεώς της. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, συνεπῶς, ὑφίστανται, πνευματικῶς καὶ φυσικῶς, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, τὴν μεταβλητικὴν ἐπίδρασιν τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς, ἐνῶ, ἓνας μικρότατος ἀριθμὸς ἀνθρώπων, ὑπόκειται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἄλλων μερῶν. Καὶ πράγματι : καθὼς τῇ μεσουαβήσει τοῦ ἀνθρώπου τὰ διάφορα μέρη τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐπενεργοῦν ἐπ' ἄλλήλων, τὸ μέρος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μεταβάλλει περὶ σσοτέρους ἀνθρώπους, κέκτηται ἀναγκάτως τὴν μεγαλυτέραν ἐνεργητικότητα, ὥστε νὰ συγκλονίξῃ τὸ σύνολον.

Ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς, ἀσημάντου, σχετικῶς, σπουδαιότητος, εἰς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον τοῦ ἀγρίου, ἀποκτᾷ μίαν κυρίαρχον, καὶ ἀκαταπαύστως αἰξάνουσαν, σπουδαιότητα, διὰ τῆς ἀδιαλείπτου συγχωνεύσεως ἐν τῇ παραγωγῇ, τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ἐφόσον ὁ ἄνθρωπος μανθάνει νὰ τὰς γνωρίζῃ. Ὁ προϊστορικὸς ἄνθρωπος, ἤρχισε τὴν συγχώνευσιν αὐτὴν, χρησιμοποιοῦν χάλικας ὡς ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα.

Αἱ πρόοδοι τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς εἶναι σχετικῶς ταχεῖαι, ὄχι μόνον διότι ἡ παραγωγή ἀπασχολεῖ μίαν τεραστίαν μάζαν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀκόμη, διότι, ἐρεθίζουσα «τὴν μανίαν τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος», παρεμβάλλει καὶ τὰ τρία ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸν Vico, εἶναι αἱ κινητήριαι δυνάμεις τῆς ἱστορίας : τὴν σκληρότητα τῆς ψυχῆς, τὴν φιλαργυρίαν, καὶ τὴν φιλοδοξίαν.

Αἱ πρόοδοι τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς, κατέστησαν τόσον ἐσπευσμένοι, ἀπὸ δύο αἰῶνων καὶ ἐντεῦθεν, ὥστε οἱ ἄνθρωποι, οἱ ἐνδιαφερόμενοι εἰς τὴν παραγωγὴν, ὑφείλουν σταθερῶς νὰ τροποποιοῦν τὰ ἀντίστοιχα μέρη τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, διὰ νὰ τὰ κρατοῦν ἐν τῷ αὐτῷ ἐπιπέδῳ. Αἱ δὲ ἀντιστάσεις τὰς ὁποίας συναντοῦν, δημιουργοῦν ἀδιαλείπτους συγκρούσεις πολιτικὰς καὶ οἰκο-

νομικᾶς. Οἴτω λοιπόν, εἴαν τις θὰ ἤθελε νὰ ἀνακαλύψῃ τὰ πρωταρχικὰ αἰτία τῶν ἱστορικῶν κινήματων, ὀφείλει νὰ τὰ ἀναζητήσῃ εἰς τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς τῆς ὑλικῆς ζωῆς, ἢ ὅποια —κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Μάρξ— καθορίζει γενικῶς, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικῆς, πολιτικῆς καὶ διανοητικῆς ζωῆς.

Ὁ οικονομικὸς Ντετερμινισμὸς τοῦ Μάρξ, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν νόμον τῆς ἐνότητος τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τοῦ Vico, τὸν προκαθορισμένον του χαρακτήρα, ὁ ὅποιος θὰ ἔκαμνε νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς, ὅτι αἱ ἱστορικαὶ φάσεις ἐνὸς λαοῦ, ὅπως αἱ ἐμβρυώδεις φάσεις ἐνὸς ὄντος —κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Geoffroy Saint-Hillaire— εἶναι ἀδιασπᾶστος συνδεδεμένοι μετὰ τὴν φύσιν του, καθοριζόμενοι ἀπὸ τὴν ἀναπόφευκτον ἐπίδρασιν μιᾶς ἐσωτερικῆς δυνάμεως μιᾶς «ἐξελικτικῆς δυνάμεως», ἢ ὅποια θὰ τὸν ὠδήγει διὰ προκαθορισμένων δρόμων, πρὸς προκαθορισμένον τέρας. Ἐκ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, θὰ προέκυπτεν ὅτι ὅλοι οἱ λαοί, θὰ ὄφειλον νὰ προοδεύουν πάντοτε, καὶ μάλιστα, μετὰ τὸ αὐτὸ βῆμα καὶ εἰς ἓνα καὶ μόνον δρόμον. Ὁ νόμος τῆς ἐνότητος τῆς ἀναπτύξεως, οὕτως ἐκφραζόμενος, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐλεγχθῆ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν κανενὸς λαοῦ.

Ἡ ἱστορία, ἀντιθέτως, δεικνύει λαοὺς ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν καθυστεροῦν εἰς τὰς φάσεις τῆς ἐξελίξεως, τὰς ὁποίας ἄλλοι διέρχονται τροχάδην, ἐνῶ ἄλλοι πάλιν ὀπισθοδρομοῦν ἀπὸ ἐκείνας εἰς τὰς ὁποίας εἶχον φθάσει. Αἱ στασιμότητες αὐταί, αἱ πρόοδοι καὶ αἱ ὀπισθοδρομήσεις δὲν ἐξηγοῦνται, ἢ μόνον ἐὰν διαφωτισθῆ ἡ κοινωνικὴ, πολιτικὴ καὶ διανοητικὴ ἱστορία τῶν διαφόρων λαῶν, μετὰ τὴν ἱστορίαν τῶν τεχνητῶν περιβαλλόντων, ἐντὸς τῶν ὁποίων, ἐξηλίχθησαν. Αἱ μεταβολαὶ δὲ τούτων, καθοριζόμεναι ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς, καθορίζουν μετὰ τὴν σειρὰν τῶν τὰ ἱστορικὰ κινήματα.

Ἐφόσον τὰ κοινωνικὰ περιβάλλοντα δὲν μεταβάλλονται, ἢ μόνον δι' ἐθνικῶν καὶ διεθνῶν ἀγώνων, τὰ ἱστο-

ρικά κινήματα ἑνὸς λαοῦ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰς σχέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγκαθίστανται μεταξὺ τοῦ μεταβλητέου τεχνιτοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὡς οὗτος διεμορφώθη ἀπὸ τὸ φυσικὸν περιβάλλον του καὶ τὰς κληρονομικὰς ἢ ἐπικτήτους συνηθείας. Τὸ φυσικὸν περιβάλλον καὶ τὸ ἱστορικὸν παρελθόν, ἀποτυπῶναι εἰς ἕκαστον λαόν, χαρακτῆρας πρωτοτύπου, καὶ εἶναι ὁ λόγος αὐτός, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς, δὲν δημιουργεῖ μὲ μίαν μαθηματικὴν ἀκρίβειαν, τὰ ἴδια τεχνητὰ ἢ κοινωνικὰ περιβάλλοντα, καὶ δὲν προξενεῖ, συνεπῶς, ἱστορικὰ κινήματα, ἀπολύτως ὅμοια, εἰς τοὺς διαφόρους λαούς, καὶ κατὰ πᾶσαν περίοδον τῆς ἱστορίας, ἀφοῦ ἐπεκτείνεται καὶ ἐντείνεται ὁ ζωτικὸς διεθνῆς συναγωνισμὸς, καὶ ἐφόσον αὐξάνει ὁ ἀριθμὸς τῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι φθάνουν εἰς ἀνώτερον βαθμὸν πολιτισμοῦ.

Ἡ ἱστορικὴ λοιπὸν ἐξέλιξις τῶν λαῶν, ἀπαράλλακτα ὕπως καὶ ἡ ἐμβρυώδης ἐξέλιξις τῶν ὄντων, δὲν εἶναι προκαθορισμένη. Ἐὰν διέρχεται ἀπὸ ἀναλόγους οἰκογενειακάς, ἰδιοκτησιακάς, νομικὰς καὶ πολιτικὰς ὀργανώσεις, καὶ ἀπὸ ἀναλόγους μορφάς : φιλοσοφικῆς σκέψεως, θρησκευτικῆς, καλλιτεχνικῆς καὶ λογοτεχνικῆς, τοῦτο συμβαίνει, διότι οἱ λαοί, οἳαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἢ φυλὴ καὶ ἢ γεωγραφικὴ τῶν θέσις, ὑφίστανται ἀναπτυσσόμενοι ὑλικὰς ἀνάγκας, αἰσθητῶς ὁμοίας, ὀφείλοντες, ἀναγκαστικῶς, νὰ προστρέξουν, διὰ νὰ τὰς ἱκανοποιήσουν, εἰς τοὺς τρόπους παραγωγῆς (*).

(*) Ὁ Geoffroy Saint-Hilaire, ὁ ὁποῖος εἰσήγαγεν εἰς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν τὴν ἐν ὀ τ η τ α σ υ ν θ ε τ ι κ ο ὕ σ χ ε δ ῖ ο υ , ὅπως ὁ Vico εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν τὴν ἐν ὀ τ η τ α τ ῆ ς ἀ ν α π τ ὕ ξ ε ω ς , ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἐμβρυώδης ἐν τῷ ὧπ ἐξέλιξις ἀπὸ τῆς γονιμοποιήσεως μέχρι τῆς γεννήσεως, ἐγίνετο σύμφωνα μὲ ἓνα προκαθορισμένον σχέδιον, εἰς τρόπον ὥστε αἱ μορφολογικαὶ φύσεις διεδέχοντο ἀναγκαιῶς

ἀλλήλας, καὶ ὅτι τὸ τέρας ἦτο ἐν ὄν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξέλιξις ἐσταμάτησεν εἰς μίαν τῶν φάσεων τῆς ἐμβρυώδους ἐξελίξεως.

Οἱ σύγχρονοι ἐμβρυολόγοι, οἱ ὅποιοι ἀπορρίπτουν τὸ προκαθορισμένον σχέδιον, πιστεύουν ὅτι ἡ ἐμβρυώδης ἐξέλιξις, ἀπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι τὸ ἔμβρυον εἶναι ἀριμελές, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς σχέσεις τῆς πρὸς τὸ περιβάλλον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναπτύσσεται. Ἐόν, ἐπὶ παραδείγματι, καταστρέφη κανεῖς ἐν ἡ περισσότερα μέρη (βλαστικά στοιχεία) ὡσὺ βυτράχου, ἐχίνου, ἐχινოდέρμου κλπ., δημιουργεῖ τέρατα, ἀτελῆ δηλ. ὄντα, ἂν καὶ ἐνίοτε τὰ μὴ βλαβέντα μέρη ἀναπαράγουν ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἐβλάβησαν. Ἐάν εἰς τὰ πρῶτα στάδια τῆς διαμορφώσεως διαιρέσῃ κανεῖς εἰς δύο τὸ ἔμβρυον καὶ ἐπιτύχῃ τὴν διατήρησιν ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῶν δύο, ἀποχωρισθέντων ἀλλήλων, μερῶν, ἐπιτυγχάνει δύο ἄτομα ἀντὶ ἑνός, ὡς θὰ συνέβαινεν ἐάν τὸ ὄν δὲν διηρεῖτο εἰς δύο. Ὑποθέτουν λοιπόν, ὅτι ἕνας ἀνόλογος χωρισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου ὄαριου ἐν τῇ μήτρᾳ θὰ προεκάλεε δίδυμον κύησιν. Ἐάν μεταβάλλῃ κανεῖς τὴν σύστασιν τοῦ ἐναμνίου ὑγροῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναπτύσσεται τὸ ἔμβρυον, τῇ προσθήκῃ μεταλλικῶν ἀλάτων, μεταβάλλει ἐπίσης τὰ μορφολογικὰ στάδια τοῦ ἐμβρύου καὶ τὸ ἀναγκάζει νὰ λάβῃ νέαν ὀριστικὴν μορφήν.

Αἱ αὐταὶ μορφαὶ δὲν διαιωνίζονται ἐν τῇ φύσει, ἢ μόνον διότι αἱ ἐπιδράσεις, αἱ ὅποιαί τὰς καθοδοιοῦν, εἶναι, ἂν ὄχι ταυτῶσῃμοι, τουλάχιστον ὁμοῦς ἐξόχως ἀνόλογοι εἰς τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις των. Αἱ ἐλαφρόταται μεταβολαὶ τῶν ἐπιδράσεων αὐτῶν συνεπάγονται μεταβολὰς δευτερευούσας, αἱ ὅποιαί καθιστοῦν διάφορα τὰ ἄτομα μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κυήσεως, μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Ὅταν αἱ μεταβολαὶ αὐταὶ εἶναι περισσότερον σπουδαῖαι, δύνανται νὰ προκαλέσουν ποικιλίας καὶ μορφολογικὰς μεταβολὰς, αἱ ὅποιαί ἐνδέχεται νὰ ἀποβοῦν δημιουργοὶ νέων εἰδῶν.

Εἶναι ἐνδιαφέρον λοιπόν νὰ συσχετίσομεν, πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴν ἀντίληψιν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, τὴν ἀντίληψιν τῶν φυσιολόγων ἐπὶ τῆς ἐμβρυώδους ζωῆς.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ

Ἡ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ. Δίδεται μὴ ἑορὰ
τὸν μήνα

ΠΕΡΙΑΛΜΒΑΝΕΙ ἔργα ἀποτελῆ τῶν διασημοτέρων
συγχρόνων συγγραφέων.

ΔΙΑΦΕΤΕΙ ἐκδόσεων ἐπιτέλειον συγγραπτῶν καὶ
τὸ πλουσιώτατον μῆμα.

Ἐξοφῶν δὲ ἀκολουθῶν τὴν δημοσίευσίν αὐτῆς κοινοῦ
ἀσκητοῦρου, ἡ «Σ.Σ.» δὲ παροφείσκει ἀντιπροσω-
πευτικὰ ἔργα τῆς σύγχρονης διανοητικῆς ζωῆς.

ΕΞΕΛΟΘΗΣΑΝ

- 1) ΔΑΦΑΡΙΚ Η. Ἡ ἱστορικὴ μέθοδος τοῦ Κόρλ Μάρξ.
- 2) ΡΑΒΟΥ Σ. Ὁ Λαζάρωφ Νεὸ Βίβλια.
- 3) ΜΑΤΙΣ . . . Ὁ Ροβερτσόν.
- 4) ΤΑΤΤΟΡ . . . Ὁ ἑθνομισμὸς εἰς τὴν ἄλυσιν.
- 5) ΕΡΡΙΚ Ε. Δημοκρατίαν.
- 6) ΜΗΡΑΝΤΕΣ . Ἐλευθερία Γενάν.
- 7) ΕΛΙ ΦΟΥ Φ. Νουστογιέρση.
- 8) ΚΑΟΥΤΣΚΗ Κ. Ἡ μένεσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.
- 9) ΝΟΡΝΤΛΟΥ ΜΑΞ Ὁ Ελευθερὸς πόλεμος.
- 10) ΧΑΒΕΛΟΚ ΕΛΑΙΣ Ἡ μεκτικὴ διαστροφή.
- 11) ΜΙΟΚ'ΚΝΤΑΝΟΒ Α. Τί εἶναι Προλεταριακὴ πάλησις;
- 12) ΛΕΝΤΖΝΕΡ . Ἡ ἑπαναστάσις τοῦ 1905.
- 13) ΝΤΕΜΠΟΥΝ Α. Β. Σπινάδα.
- 14-15) ΠΙΚΡΟΥ ΠΕΤΡΟΥ Ἡ ἄλυσις τοῦ Ἀστικοῦ Πολιτισμοῦ.
- 16) ΜΙΑΡΜΠΥΣ . Μὴ τὸ μαζάρι ἐπὶ δόνησι.
- 17) ΝΕΣΝΑΡΟ . Ψυχολογία τῆς Ὀμορφιολογίας.
- 18) ΡΕΝΑΝ . Ἡ ἐπιάνοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ

ΘΑ ΕΚΔΟΘΟΥΝ

- ΡΩΣΣΙΑ . . . Γιατί δὲν εἶμαι Χριστιανός.
ΡΑΑΦ . Ἡ ἐπίσις ἀπὸ ψυχναλιστικῆς ἀπόψισης.
ΚΑΤΣΕΡΑΙΚ . Ὁ Ἰησοῦς.
ΜΑΡΕ Κ. . Τὸ ἔπισημα τῶν Ἑβραίων.
*Ἐργα τῶν ΛΟΥΝΤΒΙΧ, ΜΠΕΛΙΝΣΚΗ, ΜΠΕΡΡΟΝ κ. ἄ.

*Ἐπιστολαὶ καὶ ἐπιλόγημα

Κ. ΓΚΟΒΟΣΤΗΝ

ὉΔΟΣ ΣΟΛΩΜΟΥ 12-ΑΘΗΝΑΣ